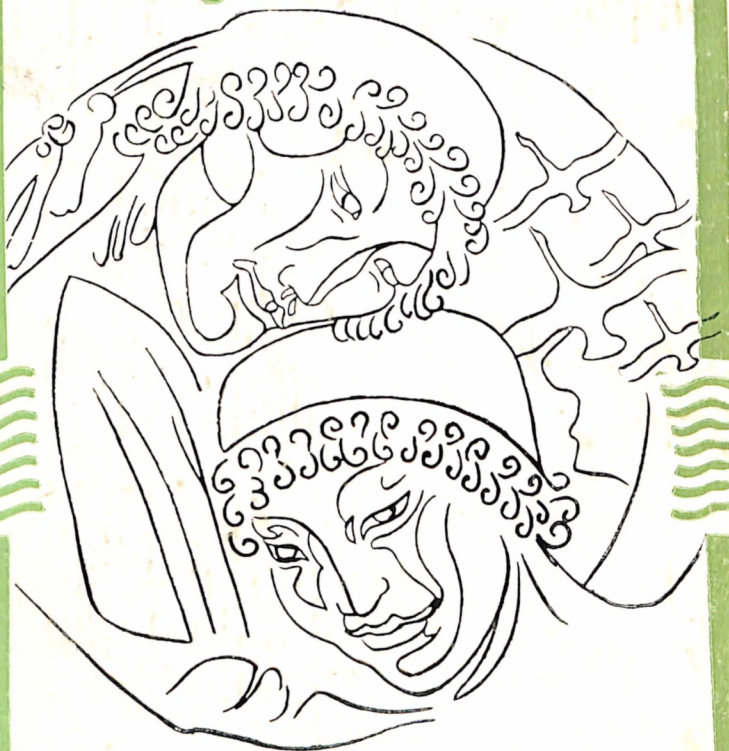

84(2=632.1)6

У 435

Борис
Укачин

сүүштин
кайкал
кучкажы

401108

КОНТРОЛЬНЫЙ ЛИСТ
СРОКОВ ВОЗВРАТА

КНИГА ДОЛЖНА БЫТЬ
ВОЗВРАЩЕНА НЕ ПОЗЖЕ
УКАЗАННОГО ЗДЕСЬ СРОКА

Копия, переданная _____

Суд. деп. № 1. 1939 — 10.000 экз.

К. Е. УҚАЧИНАГА,
кару эжиге ле
йч уулымнын энезине

АЛТАЙДЫҢ БИЧИКТЕР ЧЫГАРАР
ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫНЫҢ
ТУУЛУ АЛТАЙДАГЫ БӨЛҮГИ • 1983

Mr. [Name] standing by the [Location]

**Борис
Укачин**

**сүүштин
кайкал
кучкажы**

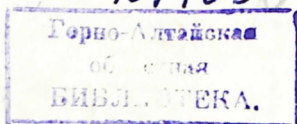
Горно-Алтайск — 1983

84(22632.1)6-5

У435

С (Алт.)
У435

401108

Укачин Б. У.

У435 **Чудо-птица любви:** Стихи. — Горно-Алтайск: Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства 1983. — 160 с.

Жарлу бичинчи Борис Укачиннинг бу жуунтызына калганчы жылдарда чүмдеген үлгерлери кирген. Сүүштинг кайкал-кучкажы — ол эненинг, үй улустынг, кыстардын жалакай ла жымжак, эрке ле кару, күүнзек ле кижилик күүн-табы, кылык-јагы, сүр-кебери. Үлгерчи сүүштинг от-жалбыштый сертили, чындык ла ырысту, бууры жымжак болоры керегинде бичип, кычыраачылар алдына ачык-жарык кееркемел сөстү чыгат.

У $\frac{70403 - 011}{М 138 (03) - 83}$ 11 — 83

© Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 1983.

Б-УБЧ-СКК

УЛГЕРДИНГ АБЫ

*Түн. Уйуктап болбой мен јадым.
Төжөгим јалбырап тургандый.
Төжим тыңыску, кызыйдым.
Торт кайкайдым, не мындый?*

*Эки кулагым — «шу» ла «шу»,
Эди-каным — «јынк» ла «јынк».
Је эбиреде ээн ле шын,
Эмди ле, уйку, мени јык!*

*Бажым бүткүл тайгадый,
Көдүрип оны болбойдым.
Бастыра бойым талайдый,
Бадышпайдым, шуулайдым!*

*Тымый түштим. Тындайдым.
Күйк јынкылдайт көксимде.
Кенете јенил. Јарыйдым.
Јас чечектейт көзимде.*

*Курагандар мааражат,
Куштардын кожонгы угулат...
Бу кайда — Қайрылык па?..*

Айса Кулады эменш пе,
Карагол ичине келдим бе?..
Тибирт. Аттар мантажат,
Кайдаар олор чубажат?..

Онон кенете — көчкө!..
Ойто ло «шу» ла «шу».
Бу табыш чек өскө,
Өзөгимде — агын суу!

Өзөгимле суу агат,
Кайдаар, калак, ол мендейт?
Мөңкүликке шунгудат,
Менен нени ол некейт?..

Өзөгимле ой өдөт,
Өктөм, тирү ол барат.
Эски шүүлте эм өлөт,
Эркин менде жаңырат.

Болгон жүрүмди өлтүрүп,
Бойымды кечире ой өдөт.
Jүрегиме иле билдирип,
Jaңы кижиги өңдөйөт.

Jaңы кижиги өңдөйөт,
Jaңыдаң өскө өң берет.
Мен билбеген немени
Билетен кижиги эмди ол.
Мен ачпаган жаңытты
Ачатан кижиги база ол!

Эй, улустар, билигер,
Эски үлгердин кийининде
Эски кижиги өлүп жат.
Jaңы үлгер келерде,
Jaңы кижиги туруп жат.

Эй, улустар, билигер,
Мынайда келет үлгерлер.

СҮҮШТИҢ КАЙКАЛ-КУЧКАЖЫ

СҮҮШТИҢ КАЙКАЛ-КУЧКАЖЫ

Сүүштин куулгазын кучкажы
Jүректин терең түбинде.
Ак-жарыкла учкажын,
Ырыста мен, түбекте,

Тойзо до токтоп ол калбас,
Тородон база жалтанбас,
Энчикпейтен жорыкта,
Эң жеткерлү жолдордо.

Сүүш өңдү бу кучкаш
Сүримди менин түжүрөт.
Онон ойто бу кучкаш
От каныма күйдүрөт.

Түкүрүк түшкен бу кучкаш,
Түрөңи билген бу кучкаш,
Ойгорды ооткон бу кучкаш,
Оорыырын билбес бу кучкаш,

Өлөргө эмди тургандый,
Өрт-калаптын койнында.

Уйатка сүүнип тургандый,
Узун тилдер бажында.

Сүүш өңдү бу кучкаш,
Сүме өңдү бу кучкаш,
Амаду өңдү бу кучкаш,
Алкыш өңдү бу кучкаш,

Јаңыс ла сени угарым,
Јаңыс ла сеге багарым!..
Карызам да мен сенин,
Арызам да мен сенин.

Ненин учун дегежин,
Јүректи тыгдап уккажын,
Бу салымнын уч-бажы —
Сүүштин кайкал-кучкажы!

1975 ј.

БАШТАПКЫ СҮҮШ КЕРЕГИНДЕ СЫГЫТ

Улу јуунын, шыранын
Уулчагы болгон мен эдим.
Јаш јүректе шырканын
Јайнузын алып јүредим.

Тузуркап уйлар ол тушта
Чамчамды менин јип салган.
Тул келиндер ол тушта
Сүүжимди түнде уурдаган.

...Эй, канайдар, Алтайда
Эр улустын јыды јок!

Кан төгүлген Бадышка —
Кара башту эрге јол!..

Јиит јүректе сүүжимди,
Јиргилјин ошкош тужымды
Тул келиндер күйдүрген,
Тул келиндер өчүрген!

...Кару эжим, мен сени,
Канайдар, көөркий, билбегем.
Уйалчанг улу сүүжимди,
Канайдар, сеге бербегем.

Уурдадып ийген јаш сүүшти
Ундыйын дезем, ундылбайт.
Ол ундылган окшошты
Оодойын дезем, оодылбайт!

Канду јуунын јылдары
Канымда казыр јылыжат.
Тул келиннин тулунгы
Тузактап, мени тумалайт...

Је тул келинди каралап
Айтпазым мен качан да!
Јаш бойымды јабарлап
Јаргылабазым качан да!

Јылдар өдөр. Онызы чын...
Тул келинди бил јадым.
Өртөлип калган сүүш учун
Өртти-чакты каргайдым!

Кыйналат, күйет јүзимде,
Јүзимде ле көзимде,
Көзимде ле көксимде,
Көксимде ле эдимде

Тул келинниң тыныжы,
Туйка ла изў окшожи...
О, баш болзын, јаш тужым,
Баштапкы кайран ол сўўжим!

Октябрь, 1975 ј.

БАЙ ТЫТТЫҢ ЈАНЫНДА

Бай тыт деп бу тытты
База ла катап көр јадым.
Бадып калган јылдарды
База ла катап ойгостым.

Баш ла болзын, бу мында
«Байым» мениң чечилген.
Бала тужым ол јылда
Баштапкы сўўшке чертенген!

Бай тыттың бажына
Ай јабызап, илинген.
Келинниң кеен төжине
Кедертинен кўйўнген.

Окшоп, окшоп, ол келин
Оозымды, јўзимди кызыткан.
Узактаң јайгы таң келип,
Уйалтып мени кызарткан.

Је тул келинниң тыныжы
Тымык, јайым уйкуда...
Эртен тураның таңдагы
Эрдинде — эрке ойында...

Кўренг ле јаан чейнеден
Кўмўш јинји мен тискем.

Ап-апагаш мойнына
Амадап кече мен илгем.

...Бай тыттын төзинде
Бараксан келин уйуктайт.
Кирбигинде, төжинде
Көстин жажы мызылдайт.

Тенгери чилеп, Бай тыт
Телекейде тым турат.
Jүрүм — улу ол жажыт,
Jүрегимде сыс жадат.

Кажулар жүзин жарыдып,
Катап ла жайгы күн чыгат.
Кандый да күүк жар жайып,
Кайынду Четте каткырат...

1975 j.

* * *

Анда кижги күйүп калт...

А. Фет.

Бадыш кырдын бажында
Кар ла тагдак окшожот.
Энирги өдү салкынга
Эригип жүрегим октолот.

Киш кабакту келиннин
Каткызы ыраактан угулат.
Өчүп калган сүүш келип,
Өзөк-буурым ачыдат.

Јерлик куунын кыйгызы —
Јер үстиле сүүш өдөт.
Јаш тужымнын ырызы
Јаргы болуп ойкөлөт.

...Бүрүнкүйдүн алдында
Кызыл тагдак кыйналат...
Бадыш кырдын сынында
Баштапкы сүүжим өлүп јат...

1975 ј.

* * *

Эй, көөркий тул келин,
Кандый жүрүн, кайдан келдин?..
Туштадым, туура көрбөдим,
Кудай ла де — бу кайттын,
Кубалга качан сен бастырдын?..

Бу чачын, бу јардын, көстөрин
Чак-түбектин кыйгызын угузат.
Бажымнан ала будыма јетире,
Будымнан ала бажыма јетире
Бистин тушташтар ойто эбелет,
Баш ла болзын, жүрегим эрелет!

Эй, көөркий, сен ол тушта,
Сен ол тушта кўски агашта
Кўн кучагы — алама болгон...
Јок, көөркий, сен ол тушта
Јаңы сааган сүттен ару,
Јалтырап түшкен чалыннан ару,
Јок, јок, сен ол тушта
Јайым тенгери түбинде шанжаган
Јаш тужымнын јаңылгазы болгон...

Јок, көөркий, сен ол тушта
Јанылга эмес, от болгон,
Јалбышту кызыл от болгон,
О, көөркий, сен ол тушта...

Је, көөркий, мен ол тушта
Көпөгөш Алтайдын кају-тажында
Көгөрип өскөн мөш болгом.

Санаама кирет:
Тенгери јайым, Күн бийик,
Јүрегим эмдик аттый кийик...

О, көөркий, мен ол тушта
Тазылым јетире тынгыгалак,
Тамырымда кан арыгалак
Јажыл ла јараш мөш болгом,
Ийдем јетире өригелек,
Иженчим эмеш те түгенгелек
Ичкери салымду эр болгом!..

О, көөркий, бойын бодозон,
Одынга сениң тийген бойынча
От болуп јалбырай бергем!
Оноң јылдардын јыдадый учында
Ончозын ойто јангыдан билгем.

Болгон керек б о л у п ла калган,
Бойыстың сүүжибис, бурубыс
б о й ы с т ы н г!

Ый да болгон, ырыс та ыраган,
Ынаарлу јүрегим эмди де сыста!

Ол тушташтар баалу ла карам,
Оноң качып, кайда баратам?!
Көдүрерге ол јүрүмди кўч,
Көрнөгө көмөргө оноң кўч...
О, узактан узактый мениң јүрүмим,
О, канайдар, јүрегим, јүрегим!..

1975 ј.

СЕН ЧАМЧА КӨКТӨГӨН

Сен чамча көктөгөн...
Сабарларын ийнеле ойноп,
Чаңкыр көбөнниң үстиле
Јеп-јенгилчек жүгүрген.

Сен чамча көктөгөн...
Чаңкыр көбөн — чаңкыр јалаң.
Сабарларын, балдар чылап,
Ол јалаңла шулмус шунган.

Сен чамча көктөгөн...
Чаңкыр көбөн кенете
Чаңкыр талай боло берген.
Сабарларын — талай куштар
Чаңкыр тенгис үстиле учкан...

Сен чамча көктөгөн...
Јүгүрүк ийне бөсти эмес,
Јүрегимди ачу кадаган.
Ийнеле сен ойногон,
Көстөрингле ойногон, —
Мени ченеп, каткырган.

Сен чамча көктөгөн...
Мен көөрөм түштер түженгем:
Чаңкыр талайдын үстинде
Чайкалардын бирүзи болуп шунгам.
Чаңкыр, аяс јалаң төжинде
Уулчактардын кутузы болуп шулургам.

Сен чамча көктөгөн...
Мен сеге шыралу көрүп,
Шыркаладып, сүүнип,
Көөрөм түштер түженгем.

1979 ј.

* * *

Эмди ле 18 јашту болзом,
Ойто ло оноң Кайрылыкта болзом!
Кандый эмдикти үретпес эдим,
Кандый кыстарды кайкатпас эдим!..

Кандый да кыс жүзүн кулјалу
Калта көктөп, сыйлаар эди.
Је тул келин сүрекей сүмелү.
Туйкайын күнүркеп, кетежер эди.

Келишкен эптү јерге туштап,
Келин мениң адымды мактаар.
— Эмдикчил эр! — деп бойымды мактап,
Эрмеги эрке ле изү угулар.

Киш кабакту келинниң каткызы
Кинчегим алып, мени бактырар.
Белекке кыстың берген калтазы
Бу ла тушта ундылып калар.

Караңуй түнде келинниң кийнинен
Кайдаар баргамды кайдаң билерим?!
Айрылып болбой, ол келиннен
Айга шунуп, тамыга тўжерим.

Эмди ле 18 јашту болзом,
Ойто ло оноң Кайрылыкта болзом, —
Јаш келинге јаңыдаң туштаарым,
Јажыт кыстарды катап ла ундыырым...

1979 ј.

* * *

Јок, јангы ла мен сестим,
Јоткон чылап, сүүш келер.
Јолдорын онын кайкадым —
Јоктоп, истеп бедреер!

Јаш тужында сүүбезен,
Јажап калзан, ол келер.
Јажаган тушта јолыксаң,
Јаш тужыга экелер.

Јалакай күүнле колболып,
Јаркынын сыйлап јарыдар.
Кандый ла көөркий кубулып,
Каан кызыдый јуралар.

Сүүш неден, калак, ол коркор,
Сынгырап, сыктап ол келер!
Сүүш — чындап та — чек сокор,
Темирден алтын ол эдер!..

Јанымдагы јаш көөркий
Јажыл арчын бүриндий.
Кезикте оны көргөмдө,
Очокто байлу ол оттый.

...Јок, јангы ла мен билдим,
Јоткон чылап, сүүш келер.
Өрт болгон јалаңда
Өлөңдий ойто көгөрөр!

1975 ј.

МЕН КЕЕНДИКТИ БЕДРЕЙДИМ

Мен кеендикти бедреп,
Мун улустың чырайына көрөдим,
Колдорына ла көстөрине көрөдим...
Эртен тура өлөңдөрдө мөлтүрөп,
Меге көргөн чалындарга көрөдим.

Мен кеендикти бедреп,
Күски салкындар күүзин тыгдайдым.
Күски тегери түбине ширтеп,
Күүним карануй тыгдайдым,
Күүним аязып, тымыйдым.

Кеендик дегени не болотон?..
Кеендик — кижининг керсүзи...
Энени эне деп тоойтон,
Аданы ада деп ондойтон
Албаты-јоннын артабас кереези.

Мен кеендикти бедрейдим.
Кеендик — ол чын ыйлаш,
Керек болзо, чын ырбаш!
Мен кеендикти белетейдим.
Кеендик — ол чын ачыныш,
Калай эмес, чын алкыш!

Мен кеендикти бедреп,
Мун улустың чырайына көрөдим,
Көстөрине, колдорына көрөдим.
Кемнинг колында канду бычак,
Көрүп болбойдым — ол чак!

Кеендик — кижининг ич шыразы,
Килемјилү ле ачу сызы...

Горно-Алтайская

областная

БИБЛИОТЕКА.

Сокорго, торого мен туштайдым,
Көрүп болбой, көс жумадым,
Килемжи бедреп, кинчектел турадым.

Кеендиктин кебин мен аайладым,
Кемеерге де болзо, эмди айдадым:
Кеендик — ол журтаган јерин,
Кеендик — ол јебрен кеберин...
Чындык јоктон кеендик јок,
Кеендик јоктон кижиде јок!

1981 ј.

АЛТАЙ ТИЛГЕ КЕПКЕ БАЗЫЛБАЙ АНАЙДА ЛА АРТЫП КАЛГАН ЫЛГЕР

— Ак-јарыкка бу сен
Айланып кайдан табылдың?..
Чечегештен де эрке сен,
Чалыннаң да ару сен,
Айас тенгери жаңылгазы ба сен,
Агын сууның куулгазыны ба сен?

— Јок, мен койчының кызы эдим,
Јер-јенистү Алтайдың балазы эдим,
Ак сөөгим менин кыпчак,
Адым болзо менин Чачак...

— Јок, көс тайкылар өрө көктөн
Көрүнбей түшкен сен болдың,
Суна түшкен бу суулардың
Судалу кызы сен болдың?!
Салактап түшкен чачында
Салкынду экпин сезилет.

Җымырт эткен үнингдә
Җылдыстанг шыңкырт түш келет!..

— Јок, мен тегин ле бала эмейим,
Тегин койчы — энейим...

Је айдынг түндерде мениле кожо
Ай эжинген алтай көлдөрдө.
Је алтай сөс лө алтай кожоң
Арјанынаң мениле кожо...

— Андый болзо, ой, көөркийек,
Кемнинг керсү сен ырызы,
Кемнинг кеендик сен јылдызы?

— Јок, мен энемнинг ле эрке кызы,
Адамның ла арчын балазы,
Кемнинг де сыргазы эмезим,
Кемнинг де јылдызы эмезим...
Ак сөөгим мениң кыпчак,
Айттым ине — адым Чачак...

ЭКИ ЭЖИК

Бис ончобыс бир тужында
Бу эжиктин алдына келерис.
Кажыбыс ла изү јалбышта
Кайа да көрбөй, токылдадарыс...

Токылдадарыс, токпоктоорыс эжикти:
— Ач ла ач! — деп јайнаарыс
эртенги эжисти, —

Ач, јетирди сеге јеткерлү јол,
Ач, сен јогынаң јүрүм де јок!..

Сен ачпазың, јаражай, маалкадарың,
Мен кырларла атту маңтадарым...

Онон ойто ло сеге эригерим,
Ончозын ундып, эжигинге эбирерим:

— Јүрегим күйеле, күл болды,
Јүзим күн чилеп, көр, саргарды!..
Ач эжигинди, Сүүжим, ач,
Сен јогынанг мен торо, мен ач! —
Абынга сенин алдыртып айдарым,
Алкыжым сакып, таг ажарым...

Бис ончобыс бир тужында
База бир эжик алдына келерис.
Кем де јенбеген оны јажына,
Кайдаар јажынып, канайып качарыс?..

Јер үстинде эки эжик:
Бирүзи бу — Сүүштинг эжиги.
Экинчизи онын база эленчик,
Эбирип болбозын, — өлүмнинг эжиги!..

Ачпайын да дезен, ол ачык,
Айдыжы јогынанг бойына алдырар.
Алдын сенин аалга-туйук,
Айса, кийнингде сенин изинг артар?..

Сүүш эжигине бойынг келеринг,
Сүрнүгип, ыйлап,
«Ач!» — деп јайнаарын.
Өлүмнинг эжиги...

Сананба, јүүлеринг,
Өйинг јетсе, түнгей ле барарын...

ШАЈЫҢ АЙАК

Күмүш эмес, бу шајын аякка
Күнүн ле сойлон чайынды урадын.
Эртен-энгир менин алдыма
Экелип оны тургузып турадын...

Мен чайдан ууртайдым,
Эки уулыма, сеге көрөдим.
Сен чайдан ууртайдын,
Эки уулыңа, меге көрөдин.

Алаканымда јылу бу аяк
Айландырып, каныма јол ачат.
Күүнинг сенин күн болуп,
Бу аякты јарыдат.

Ой, быйаным јетсин сеге, эжим, —
Одырган менин одымның ээзи!
Айланайын, эжим-эрјинем,
Сүүштинг, Ырыстың,
Сүүнчининг Сүнези!

Октябрь, 1975 ј.

* * *

Оромдордын кыймырты
Ойто болбос немедий.
Түннинг аалга шымырты
Түгенбес узун ырыстый.

Эди-канын селиреп,
Уйуктап јадын јанымда.

Көзнөгистен соныркап,
Ай шыгалайт — жаныста!

Јүрегин сенин тип ле тип,
Бажымды төжиге саладым.
Көк айаста сыйтылдап,
Кучкаш учат — угадым.

Куулгазын кучкаш үнинен
Сүүш сүүнчизин сезедим.
Уйалбас айдын көзинен
Көзнөкти бөктөйдим...

1975 j.

* * *

Ой, көөркийим, эжим,
Эки көзиге көргөмдө, —
Эки жылдыстын ыраак кожоңы.
Чачыга сенин көргөмдө, —
Чакпынду учардын кожоңы.

Ой, көөркийим, эжим,
Одус эки ак тижин —
Апагаш кардын жаңары.
Тымый түшкен ак төжин —
Тымык суунын жаркыны...

Ой, көөркийим, эжим,
Сүүштин агару жүзінде —
Сүмерден түшкен сүт салкын.
Сүүштин кажы ла сөзінде
Сүме эмес, сүр, салым!

1975 j.

С Ү Ү Ш

Јүс кураган ортозында
Сок жаңыс алтын кураган — сен.
Јүс өзөктин ортозында
Сок жаңыс тынду суучак — сен.

Јүс чечектин ортозында
Јүрегимнең өскөн чечек — сен.
Јүс чөрчөктин ортозында
Куулгазын жаңыс чөрчөк — сен.

Јүс чечектин ортозында
Очогымда күйген от — сен.
Јүс короннын ортозында
Эң жеткерлү корон — сен.

О, мениң сүүжим, —
От канатту кучкажым!

1975 j.

ТҮНДЕГИ КУУЛАРДЫҢ УЧУЖЫН УГАЛЫК

М. М.-О.

Түндеги куулардын учужын угарыс,
Тууларыма кожо жүре берелик.
Анда экүден экү ле болорыс —
Агару ырыс биске берилген!..

Јылдыстарла кожо јылдыс болуп,
Бийик туулар сынында ойноорыс.
Чечектерле кожо чечек болуп,
Чалынга јунунып, таңды уткырыс.

Сақыба өскөни — салымыс бирлик,
Сан башка талага сала берелик.
Јүрүмде бир катап жылдыс болорыс,
Јүрүмге бийиктен каткылу көрөрис.

Анда экүден экү ле болорыс,
Агару ончозы — сүүш ле ырыс!
Јажыл өлөң жапашта конорыс,
Јайым куулардын учужын угарыс.

1979 ј. Јаан изү ай.

* * *

Јас катап ла мениң алдыма
Јүзинде ыйлу жүгүрип келди.
Бойыла кожо мениң јаныма
Бозу кабырган кысты экелди.

Јылангаш буттары чалынга өдүп,
Өлөң, чечек жапшынган турат.
Көстөри јашталып, кенете өксөп,
Көксиме үлүш жүзин јажырат.

— Таш городтон нени тапкан? —
Таныш үни јайнулу угулат,
— Турлуга мени канайып таштайтан? —
Туйук санаазын јажырбай ачат.

— А меге не?.. Үренер керек! —
Алаңзыш јоктон кату айттым,
— Айса, көксимде өскө жүрек —
Ачунуң үстине ачу коштым.

...Бозу кабырган кыска килебей,
Бойымнан чебер ийде салгам.

Онын кыйынду коронын билбей,
Ойто ло городко жүрүп калгам.

Јас катап ла менин алдыма
Јүзинде ыйлу жүгүрип келди.
Ыраак ла ундылган кыстын адынан
«Ырысту ба сен?» — деп, өчөш көрди.

1979 ј. Күүк ай.

ЈАЖЫЛ КӨСТӨР

О, бистин сок жаңыс төрөл көлис,
Ол кандый чанкыр, кандый ыраак!
Тушташкан анда бистин көстөрис,
Ол тушташта кандый ыра?..

Јүрегимде бүгүн шырка ла шыра —
Јүсйылдыктар ла сүүш бирикти.
Эркелү жарат эрикчел шылырап,
Эрлү бойымды эки бөлиди.

Эрлү бойымды эки бөлиди —
Эжим де, сен де менин көзимде.
Амыр билбес чанкыр көлдин
Аар-калабы апталды көксимде.

Јажыл јарат. Јажыл көстөр.
Јаан јылдыстар. Јайгы тўн.
Онон ойто ло јажыл көстөр,
Ойгонып келген ойгор күн...

Билемди сүүйдим. Сени сүүйдим.
Бойымды билбейдим. Сени сезедим.
Јажыл көстөринг тўндерде тўжелет,
Јажыл толкулар көксимде ўшкўрет...

1979 ј. Кышкы кочкор ай.

* * *

Эненнинг колдоруна көр, уулым,
Ол сени јунган, кабайлап јайкаган.
Көстөрине эненнинг көр, уулым,
Сенин учун таң ажып,
Уйкудан ол астыккан.

Эй, уулым,
Чуунды сенин кем јунган,
Кем чўжинди кургаткан?..
Пудраны сорынга
Јаш тужында кем салган?..

Эмди сен чыдадың. Је эмди де
Чамчангы јунат бу колдор.
Энгирде удай бергенде,
Эригет, чочыйт бу көстөр.

Ўле-конок ол келзе,
Мен өлөрим. Ундыба!
Је сўўнип јўр — сўўш келзе,
Тўбек тўшсе, кынзыба!..

Эй, уулым — иженчим,
Эрўўл ле эрлў бол.
Је эн ле артык ол энчинг —
Эненнинг көзи, кижии бол!

Чечекти сўў, кыстарды,
Је ундыба эненнинг көстөрин,
Көкти сўў, ак карды,
Очогынды, одынды,
Онон — эненнинг колдорын...

1978 ј.

КЕЕНДИК ЭЛЕС

Койчы келин јажынып,
Коркырууш суунын јанына,
Азыйгы бойынча јаңжыгып,
Аннын чичкечек јолыла
Араайынаң тўш келди.

Арал. Серүүн. Кем де јок.
Ајыктанат. Табыш јок.
Толкула толку сүрүжет,
Тууларды туулар јүктенет.
Келин дезе аланзыйт,
Кемненг де каран кемзинет.

Айса, акту бойынаң,
Ар-бүткенненг, тымыктаң,
Көгөргөн бийик тегериденг,
Көрүп турган ол күнненг,
Бастыра бар кеендиктенг
Јаш келин кемзинет,
Јаңыскан бойы кестенет.

Корболор ажыра јажынып,
Койчы түрген уштынды.
Соок сууга јаңжыгып,
Колын озо ол јунды.
Оноң быјыраш чакпынга
Буттарын сунуп, соктырат.

Койу чачы сыртында
Јайылат ла карарат.
Ары-бери ајыктайт.
Аланзыйт ол, сооксынат.
Оноң тирүү толкула
Төжин јунат, колтыгын,

Кичинек эки кулагын,
Мойнын, жардын ол јунат.
Күрертим јараш эдинде
Күн ле тамчы тайкылат.

Канайтпактан канайтсын,
Канайып, калак, токтозын —
Келин сууга секирет,
Айлана согот, отырат.
Чакпыланат, чачынат,
Чачтары сууда јайылат,
Јакшызынат, каткырат...

Кенете не де тырс этти!
Келин кайа ол көрди.
База ла табыш эбелди,
Келин кебине жүгүрди...
Элбес эдип, јанында
Элик турды — јаратта!
Көстөри тирү карандайт,
Тумчугы јыткыр тырындайт, —
Келин коркыйт эликтен,
Элик коркыйт келиннен.
Кенете кем де сыгырды, —
Келиннинг, эликтин шылырты...

Калак ла де, токтой түш,
Кайкамчылу бу элес!
Ар-бүткенле сен тудуш,
Артык белек бар эмес, —
Агын-сууга тагдактал,
Ар-көксиме артып кал,
Алдыма келген кеен элес!

1979 ј.

КЕЛИН БИЧИК КЫЧЫРАТ

О. Цхобревовага

Кайкалду ыраак талада,
Кажайган тутам күн чилеп,
Кайын бүринде кар чылап,
Келин јадат јаратта,
Келин бичик кычырат.

Алдында болзо, эм онын
Алтын кумак төжөлөт.
Көгөрип чике үстинен
Көк чаңкырлык төгүлет,
Келин бичик кычырат...

Бууныккан ак толкулар
Буттарынан окшоп ийгилейт.
Олор торт ло ак куулар,
Ойто кайра шунгулайт,
Келин бичик кычырат...

Кайда да самолет бийикте.
Карагайлар салкынга шуулажат.
Келиннинг чике ийнине
Күн кылбыкту урулат,
Келин бичик кычырат...

Јарат, каткы, музыка...
Јүрүм кидим јыргалда.
Келин эмди узакта,
Көрбөгөн өскө талада,
Келин бичик кычырат...

— Бичик сүрекей солун ба? —
Билбеечи болуп сурадым.
— Кемде кандый керек бар, —

Керекке албас ўн уктым,
Келин бичик кычырат...

...О, калак, баш болзын!
Туштабазын — туштазын!
Бу төгүн болбозын!
Бичикти көрзөм — менийи!

Таныш, жажыл ол кадар,
Таныштан таныш жолдыктар!..
А келин дезде кыжыран, —
Кемде кандый керек бар?! —
Келин бичик кычырат.

Сертежер деп жүреле,
Сүүнчиге туштап мен калдым.
Бичигимди көрүп ийеле,
Бир де эрмек айтпадым, —
Келин бичик кычырат...

Онон ло бери санаамда
Кайкалду алтын талада,
Кажайган тудам күн чилеп,
Кайын бүринде кар чылап,
Келин жадат жаратта,
Келин бичик кычырат...

1975 j.

УЧКАШКАНЫС БИР АТКА

Мен — ой толгоочы,
Ойди кайра толгойын.
Мен — ойто ло чалгычы,
Олөндү акка чыгайын.

А сен дезе кемјиичи,
Јаландарды кулашта.
Јаш бойымда бир кинчек,
Јамандаба, сен ташта!

Бир катап учкажып,
Бригадага барганыс.
Акјул өрө учуртып,
Ак-бороло шунганыс.

Сен алдында, ээрде,
Бурылып, кайа көрбөгөн,
А мен дезе кийингде,
Јүрегим көнжип, көөрөгөн!

Менин изү тыныжым
Күйбүреткен мойныңды.
Кемзинеле, кыс кижги,
Камчылап ийгенг сен атты.

Адыбыс атпас эдерде,
Арай ла жыгылып калбагам.
Курлаа бойдон кенете
Кучактай сени мен алгам!..

Ток өткөн эмиктий,
Торт ло, айса, эликтий,
Тыркыража сен берген,
Је колымды туура албаган...

Јүзүн ла башка чечектер
Јүгүрүшкен јол кыйкай.
Јаражай ол көөркийлер
Јаражыңды кайкашкан!

...Күнүн ле чапкан јеримди
Кулаштаарга келетенг.

Кемјү жетпей калганда,
Кезикте кожуп та ийетен.

Онон атка учкажып,
Одуга кожо јантаныс.
Курлаанда јаткан колымды
Билбеечи болуп туртаныс...

1975 ј.

АТТАРЛУ БАРАТКАН АЛТАЙ КЫСТАРГА

Аңдар да билбес ажулар ажып,
Атту баргылайт алтай кыстар.
Каткырыжып ла јакшылажып,
Кайа көргүлейт — јараш јастар!

Кем бодогон, бистин кыстардан
Кеендик кедери сүрекей ыраак деп,
Јаан јүрүмде јанылга-кыйгыдан
Јажына оморды астыгып калган деп?!

Туйук туулар, туура јерлер
Тудуш ла сакыйт колдорын, келерин.
Бир сананзан, чындап та, көөркийлер
Билбес немедий городтор кеберин.

Је кече ле энирде мен клубта
Кеендик јанынан куучын айткам.
Санаамда бүгүн өскө кубулта —
Сан башка солун сурактар уккам!

— «Ак керепти» кычырган эдибис,
Айтматов эмди нени бичийт не?..

Окуджава кожоҥын ондоп јадыбыс,
Олжастың бичиги биске јеткей не?..

Узун эдектү алтай тондорлу
Алтай кыстар атту баргылайт.
Калын карлу, кају-төҥдөрлү
Кадалгак јолдордон кайра бурылбайт!

Төрөли тууларда төрөл кыстар
Турлуга једип, кажаган арчыыр.
Кажызы ла, байла, ижинде устар,
Карандаш алза, үлгер де бичиир.

Клубта, оромдо бу ла кыстар
Кубада эткен джинсы да кийер.
Бистин Алтай олорло тыңзынар —
Балдарыс ойноп, отторыс күйер!

Көрүп турум... түлкү бөрүктер
Кылгазы кызарат карлу ыраактан.
Москва ла Парижте кееркек келиндер
Мойношпос эди мындый јараштан!

Эртен олор энгирге јетире
Эчки тарап, ноокыла уружар.
Телекей амыр ба?.. Не бар эбире? —
Транзистор ажыра солундар угар.

Јаңы чыккан кураган-уулакты,
Јаш бала чылап, олор кичеер.
— Чилиге — јайым! — некелте-
суракты
Чийеле, олор ООН-го до ийер!..

Эјелерим менин, сыйындарым менин
Эртелеп эмди турлуга атанат.

— Алтай кино керек! — деп меге
Айтканы ойто ло жүрегим ачыдат.

Алтай кыстар — жүрүмде жастар,
Аттарын камчылап, ажуга чыгат.
Ырайт олор. Жүректе сыстар —
Ырыс, кунукчал мени чагат!

1978 j.

ТУУЛАР ЛА ЧӨЛДӨРДИҢ КЕЛИНИ

Туулар ла чөлдөрдүн келинин билерим —
Тудуш ла чөлдөрлө кош апарат.
Төөнүн мойнында күзүңи угарым —
Алтамдар тоолоп кожоңын ырадат.

Апагаш кийис айылду турлуга
Түн ортодо ол келин једер.
Койлорго өлөң, оок балдарга
Конфет ле калаш ол экелер...

Кара көстү төп кызычак
Карындаштарын азырап, чай азар.
Күнге ајыктап, ол кызычак
Күзүңи шыңгыртын чөлдөрдөң тыңдаар.

А кошту төөлөрдий бийик күрттер
Кажы ла ажуда келинди буудактаар.
Је ол токтобос, төөлөрдү менгедер,
Төрөл турлуга түңей ле бурылар!..

А койчынын ийди күрентиде јадар,
Күзүңи табыжын база тыңдаар.

Атпас эдип, кенете турар,
Аланзыбай төгнниг ўстине чыгар:

Соок, кышкы тегериде жылдыстар
Согулыжып, оны төгүндеп ийтир.
Ийт жылдыстар шыгыртын угуптыр,
Ичкери болбой, кайра жаныптыр...

Энезин сакып чөкөйлө, балдар
Эчки терези жуурканга оронор.
Түш жеринде күзүңи угулар,
Түниле жүректер түбинде тоңдолор.

Тууларда журтаган жалакай келин
Түндерди өткүрө төөдө жайканар.
Турлуга түкү ле орой келип,
Түңей ле балдарын окшоп салар...

А таң атса, балдары кайкажар:
— Кандый эрте келген! — деп айдыжар.
Келин ологго жалакай каткыраар,
Кажызына ла конфет ле калаш берер...

1978 ж.

МЕНИ СҮЎБЕГЕН КЕЛИНГЕ

Жас жаңырды. Ол до ойто өдүп калар.
Же кеен-жаражы кемге артар?..

Мен сүүшке бодондым,
Мен эмди бодойдым:
Бу келген жастын жаражы,
Буудак билбес жиит тужы

Мени сүүбеген келинде артар,
Jүзин ле jүрегин jажына jарыдар!

Айас тенгери келиннинг бажына
Арчуул кептү чагкырын jайзр.
Чакпынду учар суудый jажына
Чачтары суркурап, сыртыла агар.

Мендебес кеен базыдын көрүп,
Мендий ле эрлердин jүреги оодылар.
Олорды келин көрбөөчи болуп,
Оромдор чайкалып, ороонго барар.

Өлөнгө, чечекке өң берген
Өктөм jайдын өлбөс тидими,
Күүниме кунук ла токынал экелген
Күрере бышкан күстинг кидими
Мени сүүбеген келинде артар,
Мөңкүлик jарашты ол апарар...

Мени сүүбеген келиндер бар да,
Мунг катап бу телекей jарал.
Мени сүүйтен келиндер бар да,
Күүним тирү,
мөңкүлик ле jаш!

1979 j. Кичү изү ай.

МЕНИ СҮҮГЕН КЕЛИНГЕ

Мени сүүген келин jашта
Меестен түшкен кутук суудый,
Арудан ару ла капшуун эди...
Мени сүүген келин jашта
Кем де билбес кутус кучкаштый,
Куйулып учар куулгазын эди...

Оноң бастыра ырызын, сүүнчизин,
Ончо бар ачузын, сүүжин
Ол сананбай меге берген.
Јүрегинен өскөн өңзүре чечекти,
«Ўзер болзонг, үс!» — деп јөпсинген.
«Канымла кожо камылган одымды
Канайдар болзонг канайт!» — деп айткан.

Мени сүүген көөркий келиннин
Јалакайы — эмди одымнын јалбыжы.
Уулдарыма көрзөгөр,
көстөринде кемнин
Көзинин керсү ле кеен тужы?..

Мени сүүген көөркий келин
Чамчамды јунуп, чай азат.
Керек дезе, кезик арада
Мени сүүген көөркий келин
Суу јылыдып, будым да јунат.

Јастырып, јүрүмде јаман этсем,
Јараш күүниле сүүгеним јажырат.
Уур јолымда јакшыга јетсем,
Улус көрзин — туура турат...

Мени сүүген келиннин јүзінде —
Мен бурулу — чырыйат чырыштар.
Мени сүүген келиннин чачында —
Мен бурулу — кажайат кылдар.

...Уулдарым өзөт. Очогыс отту.
Сүүгеним сүүнет — көкси ойлу.
А мен ойто ло ыраак јорыкта,
Јараш ла өскө келиндер јолымда...

1981 ј.

КӨӨРКИЙИМ, КӨӨРКИЙИМ, КАРУ КЕЛИН...

Көөркийим, көөркийим... кару келин,
Алтын ла тымык айым деп адайдым.
Карануй түннен коркыбас айым,
Жолымды ла јеримди јарыткан айым,
Кунугып ла сүүп айым деп айдадым,
Көөркийим, көөркийим... кару келин!

Көөркийим, көөркийим... кару келин...
Сен — јастың јажыл күүк айы,
Көк теңери арчуулду айы,
Көбөн туулар јастыкту айы,
Сен — сүүштинг тыны ла сыйы,
Көөркийим, көөркийим... кару келин!

Көөркийим, көөркийим... кару келин,
Кырлардың јерлик чечеги деп адайдым...
Кан-јүректен канатту чечегим,
Көс јажынаң суузынду чечегим,
Карыктын ла карузыш чечеги деп айдадым,
Көөркийим, көөркийим... сен кайда, келин?..

Көөркийим, көөркийим... кару келин...
Сен — бар,
Сен — јок,
Сен — санаамда табылган куулгазын келин!

1981 ј.

БИР КАТАП МОСКВАДАН
ТЕЛЕФОН АЖЫРА ЭНЕМЛЕ
КУУЧЫНДАШКАНЫМ КЕРЕГИНДЕ
ОРОЙТЫП БИЧИЛГЕН ЫЛГЕР

Москвадан јерим јаар
Мен телефон јакыттым.
Јол ортозы сўрекей јаан —
Јўрексийдим. Сакыйдым.

Төс почтамттын бойында
Телекейдинг кимирти.
Јараш кыс јанымда
Парижти сакып кунукты.

Кара, сары, ак улус.
Кабинага киргилейт,
Кайра ойто чыккылайт...
Иженчилў бир јылдыс
Көстөринде чагылат.
Кунукчалду ачу сыс
Каран туйук јажынат.

Москвадан јерим јаар
Мен телефон јакыттым.
Энемнинг ўни угулар —
Энчигип болбой сакыйдым.

Ары-бери базадым,
Отырадым. Турадым...
Јўзўн јарлар жаңылат.
Јўс городтор адалат:

«Горький... ўчинчи кып» —
«Горный» деп меге угулат...
Берлин кемди де кычырып,
Бежинчи кыпка алдырат.

«Улан-Батор... Улан-Удэ» —
Улу тынып, тымыйдым.
«Туулу Алтай!» — Тур... менде —
Тутканы кабра тудадым!..

Уралды, Сибирьди өткүрө,
Узун жолдорды кыскарта,
Жастарды, кырларды кечире
Энемнин үни угулат...

Энемнин үни жоголот, —
Эмештен ыйлай ол согот.
Онон улу ол тынат.
Ойто ло жалакай томылат:

— Кандый жүрүн, качан жанарын?
— Жакшы, энем, сүрекей жакшы!
— Аштап жүрүн бе?.. Акча ийерим...
— Жакшы, энем, сүрекей жакшы!..

— Москвага жас жанды ба?
— Жанган, энем, жанган...
— Москванда күүк этти бе?
Этпеген?!.. Не болгон, канайткан?!

— Күзүрөп жат, эне, Москва,
Күүктин үни угулбас...
— Калак, кандый ол тала
Жасла кожо күүк жанбас?!.

Күзүреген оромдорло
Күч кожулган базадым.
Элести, табышты ороноло,
Энемди эсимде тындайдым:

«Кара буурым кайылды,
Капшай кайра жан, учкан!

Ак уйыс төрөп койды,
Ак бозу чыккан...»

Москва — менде ле жанымда
Мендейт, күүлейт, эбирет.
Анда, ыраак Алтайда,
Ак бозу телчийт,
Алтын күүк эдет!..

1979 j.

ЭНЕНИНГ ЛҮРЕГИ КЕРЕГИНДЕ ЭРИКЧЕЛДИНГ ЛЕ СҮҮШТИНГ ЛІРМЕ КОЖОНҒЫ

1

Күрентибисте катап ла күүк ай...
Күүктер каткызы эбире жаңылат.
Өлөңдөр жажарып, чечектер жайылгай, —
Өскөн жерибис күнге жылынат.

Келиндер, кыстар бистин журтта
Кеен-седен баскылайт кийимдү.
Жашта үренген школдын жанында
Күзүңи шыңырайт омок үндү.

...Эх, канайдар, мындый жаста
Энемнинг межиги ийнимде агарат.
Лүрегим бүгүн кату сыста,
Кара тобрак уужымды каарат.

2

Лылдыстар чылап, жаңмырдын кийнинде
Жаланда жалтырайт түүнти суулар.

Күн аяс. Тенгери кеенинде
Кедип чубажат мөңүн булуттар.

Түүнтилерге олор эжинип, кайкалап,
Түргедеп ойто бийиктей чыгат.
Олордын сомдоры — озогы кайкалым
Ойто ло бүгүн көксимди ачыдат.

Мөңүн булуттар жолдорын ээчиде
Мен јаланда ајыктап турадым.
Энемнин сомы бир түүнтиде
Элбес этти деп көрүп калдым.

3

Түн. Бистин чадырдан чедирген
Түнүк өткүре кызас эткен.
Мен үйге кирип келзем,
Мен эбире ајыктап көрзөм,

Сыйным мында, күйүүм мында,
Ол экүнин балдары мында...
Ол ло чөйгөн, ол ло очок,
Је јаңыс ла энем мында јок!..

4

Јыл айланып, јерлик кас
Јылу таладан ойто ло бурылды.
Кайрылык-Бажында быјылгы јас
Кандый да сүрекей ээн билдирди.

Айлыстын јуугында бир турна
Ачу, кунукчыл үнин токтотпойт.
Эжинен, айса, астыккан јолында
Эмезе слерди ол јоктойт?..

Катап ла канча јолдорды өдөлө,
Кару јериме јолым айланат.
Караңгуйга энемди үдежип койоло,
Кара чачым бирден кажайат.

5

Кажайып келген таңнын алдында
Кайрылыктын тууларына көрүгер.
Олордын чырайы чырыштар абында,
Онтулу билдирет, кунукчал алыста, —
Энем ошкош,
Энем ошкош...

Кажайып келген таңнын алдында
Кайрылыктын тууларына катап ла көрүгер.
Олордын жүстеринде тамчылар, суучактар
Көстөн тамгандый, таштардан сызылар, —
Энемнин ыйы,
Энемнин ыйы...

Кажайып келген таңнын алдында
Кайрылыктын тууларына база ла көрүгер.
Олордын чырайлары кеен тымыкта
Ойгорлык жаркынду, бийик тоомјыда, —
Энем ошкош,
Энем ошкош...

6

Энем јокко баштапкы кыш
Сүрекей соок.
Кайда ла отыр,
Кажы ла каткы,
Кажы ла кокыр
Өчөлгөн кептү меге билдирет.

Энем јокко јүрегим
Јүрек эмес — болчок эт!

Айландыра алан-ачык,
Ўйге кир, тышкары чык —
Ак-јарыктын алдыла
Јаңыскан барып јаткамдый.
Соок айдын алдында
Бөрүги јок арткамдый...

Энем јокко баштапкы кыш
Сүрекей соок.

7

Энелердин сабаттары эрте канкырап,
Эрте, эрте ойгозор бисти.
Бачымдап озор уйларды саагылап,
Букала тартар заводко сүтти.

Јуунын уур ла улу јылдары,
Бис јуунын торо ло ток балдары!
Бачымдап энелер бисти чайладар,
Бачымдап онон покоско чыгар.
Бүрүнкүй киргенче,
Чалын түшкенче
Бачымдап озор өлөң чабар.

Онон бачымдап, турлуга бурылар.
Тургуза ла энирги сааш башталар.
Ойто ло бачымдап, буканы јегер,
Букала заводко сүт јетирер.

Энемле кожо уй сааган улустан
Эки ле эмеген эзен артыптыр.
Је бистин ыраак турлунын ўстинде
Јылдыстар тоозы көптөп калтыр...

Карангуйда кенете айулар огырган,
 Уйлар ўркиген, уйлар огырган.
 Тўн бойы да чочып огырган,
 А кўдўчи дезе кыйгырган, кыйгырган...

Кўдўчи дезе кыйгырган, кыйгырган,
 Мылтык адып, от то камыскан...
 Эртен тура. Эмди канайдар,
 Канайып, неле кўдўчи актанар?..

Канын жайрадып, эки уйды
 Карангуй капчалга айулар апарган.
 Кўр чечекти, ўлўғди, чалынды —
 Эбире такталып, канга кызарган!

Тўндеги бу жаан жеткерден,
 Энем, баштап ла туура арттыгар.
 Колхозко быжыл ол эки уйдын
 Баазын ўскў кўдўчи тўлўўр.

Ак бозу кўк жаланла
 Мантап, мантап барадат.
 Барып, барып жадала,
 Кайа кўрўт, бурылат.

Бисте ак уй болгон,
 Ак бозулар болотон.
 — Койонок, Койонок! — деп,
 Энем адаар эркелеп...

— Койонок, Койонок! — деп,
 Таныш ўнди тыгдайдым.
 — Койонок, Койонок! — деп,
 Кунукчалду кый салдым.

Ак бозу көк јаланга
Мантап, мантап барадат.
Тура түшпейт јаныма,
Тууралап ол шунгудат...

10

Энен карыйла, јымыртка чылап,
Ары-бери тоолонып та јатса,
Энен оорыйла, түн чилеп,
Эки көстөн астыгып та калза,

Менин јаш уулчагым,
Менин јалу нөкөрим,
Кыйа көрбө эненди,
Качан бирде, уулчагым,
Качан бирде, нөкөрим,
Каргаарын сен бойыңды,
Кыйнаарын сен бойыңды!

Мен энемди јылыйттым,
Мен сеге јартайдым:
Энеден өскө эне јок,
Элингнен өскө эл јок!

11

Карындажым керегинде
Карыкпагар, энем.
Бис билижип, төрөл јеристе
Бир јудрук болорыс, энем.

Агам деп мени укпаза, канайдар,
Айландыра онын таайлары бар.
Шофер болуп, шунгуп ла туру,
Шокчыл кылыктар этпей ле туру.

Улус оозына түшпезин деп,
Ундыбай, кожо алып жүрерис.
Санааркабагар оны жаңыскан деп,
Санаазы жеткенди алып берерис...

12

Быјыл бистинг билеге
Бир сүүнчи түшти, энем...
Оны бүгүн слерге
Јетирип јадым, энем.

Расул уулым Москвада —
Ыраак городто үренет.
Слер болбогон талада,
Слерди ол түженет.

Калганчы самара-бичикте
Катап ла јетирет ол биске:
«Кандый да солун түштер көрөдим,
Карган энемнинг чайын ичедим —
Каймак-сүттү, тусту чай,
Карган энемнинг үнин угадым,
Кандый да меге јалакай.
Карган энеме мактадып турадым,
Канайып та слерди түженип болбойдым...»

Энем, слер эзен тужаарда
Элбек јолдорло јортпогон эдигер.
Балдарыгар эмди бастыра талада,
Бастыра јолдордо слерди түженер.

13

«Амыр?» — дедеер бе энем?!
Амыр азийгы ла бойы, энем.
Алкышту бичиктерле таныжып,

Айдары јок уур страницалар ачат.
Ак чаазындарды айылданг тажып,
Анда, школдо, стенгазет чыгарат.

Ал ла камык будуктар үрөп,
Алтайды јураарга уулчагым үренет.
Кезикте «5»-ти «2»-ге түзедип,
Кере ле түжине хоккейлеп жүгүрет.

Айса болзо, кем билер,
Кереес эдип кийнинде,
Кебеерди слердинг бистерге
Кенете тиргизип ол берер...

«Амыр?» — дедеер бе, энем?
Амыр азийгы ла бойы энем.
Амыр кижии јурап үренет,
Амыр кижии болорго үренет.

14

Ойто ло катап үйимле чуугыштым,
Ойлу көстөрдинг јажын агыстым.

Учуры јок сөстөрдии та не айткам,
Уулдарымнанг да уйалбас мен кайткам?

Карыганча ла күнүркеп жүрер,
Калак ла де, мен кандый эр?

Јылдарла кожо үйимди там баалайдым,
Јылдарла кожо эжимди эркелеп, байлайдым.

Сүүбеген болзом, күнүркебес те эдим,
Сүүштинг өртинге күйбес те эдим.

Бурулу эмезим, энем, канайдар,
Сүүш бурулу, энем, адылбагар?!.

Тадай-таайым ичерин
 Таштабай јат, энем.
 Је городко келерин
 Келип ле турат, энем.

Бир катап келеле,
 Балдарымды чочытты.
 Экинчиде келеле,
 Эрүлткишке кон чыкты.

Энем, слер эзен болзогор,
 Эмеш аайлаар ол эди.
 Айса болзо, кем билер,
 Астан ичер ол эди.

Мени мактанды деп уйалбагар,
 Тирү улус билер, чынын айдадым.
 Кандый да болзо, мен — уулыгар,
 Качан да алдаарга акту турадым.

Малчылар ошкош төп үлгерлерим
 Европанын тилдерине көчүрилди.
 Алтайлап айткан тегин ле сөстөрим
 Англия ла Франция јерине јетти.
 Айдарда,
 Слердин жүректин согулты,
 Слердин сөзөөрдин солуну
 Европа эжигин ачкан деп ондойдым,
 Ол чын. Чын учун мен оморкойдым!

Мени ченеген, кыйнаган салым.
Ада жок өзүп, албагам алкыжын.
Энейдин тизеге бажымды салып,
Эрелип ыйлагам, чынын айткажын.

Энейдин алаканы чачымды сыймап,
Эреендү санааны эрчимле солыган.
Эт-жүрекке жаркын сыйлап,
Эркезиле өштүнүн тажын да кайылткан.

Өштүнүн тажы — ол өчтин тажы.
Оны сакегам. Мен оны билерим.
Же жерлеш-нажынын көргүскен тажы
Жеткири жаан — канайып жегерим?..

Кайкайдым, эней, жүрүмнүн алтажын, —
Канайып көдүрер нөкөрдүн тажын?!.
Кандый тизеге бажымды салайын,
Кайдан ойгордын алкыжын алайын?

Эне, бу жарыкта кабайлар жайкалат,
Катап ла жагыдан чуулар көктөлөт.
Туулар агарат. Талайлар чайкалат,
Телкемдер жажарып, көк өлөң өзөт.

Эне, Темир деп бир ийним болгон,
Телекей жаражын көрбөй божогон.
Түндөрдө: «Темир, Темир!» — деп улааргам,
Түштерде уулчактар ортодон оны таппагам...

Эне, бүгүңги таңды жагыдан кайкадым,
Эмди база бир уулду болдым.
Темирдин учун жүрүм жүрзин деп,
Уулымды Темир деп адап салдым.

Јангыс менин энем эмес,
 Көп энелер жүрүмнөң ыраган.
 Је өскө өлүмди кижиге билбес,
 Өскө жүрөк ошого сыктаган...

Јакшы кижиге — јажына сүүнчиге,
 Јажына сүүнчиге — күн лө јылдыстар.
 Очокто от, турада үспекчиге —
 Ончозы жүзінди, күүнінди јылыдар.

Энем, мен слердиге јылыјтып,
 Эм јангы ла ондодым өлүмнөң ачузын.
 Качан бир уулдарым мени јылыјтып,
 Катыстын шыразын ондобой кайтсын...

Алтай калык айдыжат:
 Кижинин сүнезиге тирүү артар.
 Салым канайып кыйыжат,
 Сакыгар, энем, сакыгар...

Балдарымды чыдадып койойын,
 База бир эмеш жүрејин.
 Аргалу болзом, энејим,
 Айылду ололды эдејин.
 Айса болзо, энејим,
 Балдарын ололдын көрөјин.

Салымымнын жүгиге уур,
 Сакып эмеш алыгар.
 База бир бичик бичийин,
 Бачымдабай, сакыгар.

Айса болзо, ол бичик
Алтайды Алтайдан јаан эдер.
Амадуум менин, чын, бийик,
Алкыш-бийан беригер!..

Слер чилеп, энейим,
Ончозын бүүрүп койойын.
Бу јерден ол јерге
Ончозы бүүтсе, барайын.
Салымымнын јүги уур,
Сакыгар, энем, сакыгар...

1978 ј.

САБАРЛАР

Мен тын оорып,
Санаам кириш-чыгыш
Кызып, күйүп јаткам.
Јымжак, эрке сабарлар
Јылбырайт кара бажымда,
Јалбыш тынган јүзимде...
«Энем» деп араай онтойдым —
Энемнин сабарлары,
Энемнин алакандары!
Кайдан катап келди,
Канайып ойто тынданды?!

Салкынактын серүүни
Сабарлардан сезилет.
Өлүмдиктү ол изүни
Өчүрет,
Сүрет,
Өлтүрет.
«Энем!» — деп ойто айдадым.

«Эзен бе, энем, слер?!» — деп,
Эренгис үнле сурайдым,
Эки көзимди ачадым.

Эбире көрдим, баш болзын,
Эбирилбес ыраак таладан
Энем канай эм келзин!
Јүүлип ле сезип мен јатсам,
Јүзиме тамат көс јажы.
Эки көзимди эм ачсам,
Эжим сыймайт бажымды —
Эрке уулдарым энези.

1979 ј.

ЗУЛЬФИЯНЫҢ САМАРАЗЫНА КАРУУ

Эмди ле көрүп турар болзо,
Эки будымнын бу алдыла
Јүрүмнинг күндери јүгүре бертир.
«Јүүлгек» менин бажымнын үстиле
Јүс боочыны ашкан эмтир.

Эмди ле көрүп турар болзо,
Эбире көпти көрбөгөн эмтирим.
Түшти билерим, је өскө түшти.
Түнди билерим, је өскө түнди.

Баш ла болзын, кезик арада
Басмачка түндер түнгей эмтир.
Элес эткен «Јеерен» деп анга
Эки көзибис түнгей болуптыр.

Эмди ле сезип јүрер болзо,
Тоорчыктын көөрөм ол кожоңын

Торт укпаган мен эмтирим!..
Сынғырты бийик сыстузын
Сыраңай билбес мениң үлгерим.

Ыраактан түштүк жастың жанганын,
Райхан-чечектин эрке шымыртын,
Чайхананың чайы сүрекей тату деп,
Чалынның жанары оноң тату деп,
База да көп өскөни,
Баш ла болзын, билбезим!..

Эртен турагы эштектин кыйгызын,
Ээзине сүүнген урюктын шымыртын,
Кумактар куулы ол кожоңын,
Кургак жердин ый-сыгыдын,
Эмди ле көрүп турар болзом,
Эбире көпти укпаган эмтирим!..

Энениң эмчеги канайып сыстайт,
Эки топчызы сүтле сызылат,
Канайып кыйгырат, канайып сыктайт,
Калак ла де, кайдан билейин!..

Мен билбезим,
Үй кижинин
Үзүлип калган ачу сүүжин,
Оның кыйынын, оның шыразын...
Мен билбезим,
Кыстың кыйынын,
Аргалу болзо, алган бойынча
Акту жүрегин үскедий кылыгын!

Эмди ле билип турар болзо,
Көпти көргөм, көпкө көөрөгөм!

Je телекей эжигин канайып ачар,
Жажыттын жүлкүүрин кайдан табар?

Жаманнан, жеткерден канайып качар,
Жалакайга, жакшыга канайып жедер?..

Эмди ле көрүп турар болзом,
Айрылышка мен ас туштагам.
Ас аштагам, ас суузагам,
Ачуны-тусты ас амзагам!

Канайдар база, көпти көрбөгөм,
Же кайран жүрүмнөң көпти сакыырым.
Найылыктын алтын эжигин табарга
Найылар алдына ачык болорым.

Жаманым таштагар, жартын айдарым,
Жартына чыктым — көпти билбезим.
Слердин бичикти ачадым, ачарым,
Слердин сөзигер көксимди жарытсын!

СЕН ЖҮРЕ БЕРГЕН

Сен жүре берген —
Жүректе ээн.
Баскам, бедрегең,
База ла ээн...

Ээн калыптыр айылчылык тура.
Магазиндер керидим,
Садка, паркка кирдим, —
Сала берген — ээн, кара...

Кече кырлар мындый беди,
Кебери башка, кеен болгон.
Кече тегери мындый беди,
Кейде ырыс, жаңылга толгон.

Айса сўнем кўксимнен
Алыс чыгып, барды ба?..
Чуйды өрө кийингнен
Чөйилип, шунуп калды ба?..

Сен жүре берген...
Түндер соок, түштер ээн.
Сен жүре берген...
Кайда каткы, кайда кеен?..

* * *

Сениң чөлдөринг канаттар алдында
Селиреп, ыраак артып калды.
Мөңгүн карлу ла соок алтайда
Меге жагып, колдорынг кажайды.

Салкынга сүүнип, самолет кожондоп,
Сан башка сениң јеринди артырат.
Кандый да карыкчал тамчы болуп,
Кураган тонынг карда карарат...

Эрдингнин кыймыгы, эрке шымыртын
Эмдиге мениң канымда томылат.
Качан да ундылбас ол журуктын
Кажы ла чийүзи санаамда артат.

Апагаш ноокы арчуулдын алдынан
— Атанба! — деп, көстөринг карарат.
Андый ок апагаш мыймалар алдынан
Алтамдар сайын кар кыйгырат.

...Өйлөр өтти. Мен өскө талада,
Өскө табыштын, тушташтын ортодо.
Је андый да болзо, кезик арада
Кеберинг јуралат ойто ло ойто.

Мындый элесте катап ла мени
Самолет мөнгүн чөлдөрдөнг учурат.
Кураган тонду керсү келин
Колдорын жагып, ыраакта артат.

БИР СҮҮШ КЕРЕГИНДЕ ҮЧ КОЖОН

1

Кенете чокту чолмонго көрөлө,
Сени эске алыңгам.
Кеен жаркыны бу ла өйдө
Керсү жүзинде жарыйт деп санангам.

Көөрөйлө эмес, оорыйла,
Көөркий, сени санандым.
Ак чолмонго көрөлө,
Адыңды түнде ададым.

Кеен телекей үстинде
Керсү, жараш келин бар.
Мени оору жады деп,
Ого барып кем айдар?..

2

Жалтырт эткен самолетко көрөлө,
Сени эске алындым.
Көзнөк өткүрө көрүп жадала,
Көк айасла мен учтым.

Бийикте жайкайт мени булуттар,
Салкын жөмөжөт түрген учарга.
Колдорын жагып, жерден улустар
Үдежип тургулайт мени узакка.

Алдымда менин јажарат тайгалар,
Агарып турат Ўч-Сўмер алдымда.
Онон турлу. Койлор. Айылдар...
Кошту төөлөр чубажат алыста.

Кеен ле чокым угулат эрмегин:
— Келгенин јакшы!.. Ич кымыстан!..
Кайкайт көстөрин, каткырат эрдин:
— Канайып түштиң ак-айастан?!.

...Сен јуртаган кайкалду ороонго
Апагаш самолет аптап апарды.
А мен дезе ол ло орында,
Ооруда-тымуда — јўрегим арыды.

3

Таң алдында кучкаштар ойноордо,
Такып ла санандым сенин барыңды.
Өлөңдө суркурап, чалындар ойгонды,
Өткөн күндердин бирүзи бурылды...

Јастың шак мындый јаркынду таңында
Ойгоскон эди эртечил кучкаштар.
Ак-јарыктын кайкалду алдында
Јажарган телекей, чечектер, агаштар.

А бистин үстисте тенгери айас,
Бир де кара булут јок.
Јаш јўректе сўўш ле јас,
Јажына ырыс, јараш јол!..

Айрылыш?.. Акыр, онызы не эди?!
Адын да, калак, уккалак эдибис.
Оору? Ондый түбекти, ондый јеткерди,
О, јайлазын, кемис те билбес!..

Оорып јадым. Карлу таланнан
Качан бистинг городко келерин?..
Эки кара чолмон кептү
Эрте тагда эбелет көстөринг.

Керсү келин, кеен сүүжинг
Кеткин кучкаш үниле сыстайт.
Эркини өчүп, жиит тужым
Эмди өскө жаратта сыктайт.

* * *

Эре-Чуйдын апагаш тажын
Эрјине кептү меге сыйлаган.
Кара көстинг ачу јажын
Кайа көрүп, сен арчыган.

Онон карлу ээн талаңа
Катап ла, көөркий, јүре берген.
Кандый јүрүн?.. Канча јылга
Каруу бербес кандый белге?!

Уур сүүжим кубал болуп,
Учына јетире канча ла күйди.
Је сүрлү тажынг кос бодолду
Сүүжимди јаныдаң ол күүлетти.

Мен ырысту. Сенин тажын
Сүүштинг өчиле ачу сыктайт.
Мен јангыскан. Эрјине тажын
Эркелү теленгит кожонло сыылайт.

1979 ј. Күүк ай.

СЕНИН КӨСТӨРИН

(кожон)

Сенин эки ол көзинг —
Ээлү ле эрке кучкаштар.
Айдылбаган ол сөзинг
Алыстан меге угулар.

Алыстан меге угулар,
Ач-амырым аскыар.

Ойгонбогон күүнимди
Ол кучкаштар ойгосты.
Таныш эмес бир күүни
Тамырыма таштады.

Тамырыма таштады,
Таг ажыра кыйнады.

Эт-жүрегим комыдап,
Кучкаштарды корыйдым.
Калак, оны божодып
Ийеринен коркыйдым.

Калак, оны божодып
Ийбеске мен корыйдым.

КҮСКИ ЈАЛБРАКТАР

(кожон)

Күски жалбрактар,
Күски жалбрактар шылыражат
Буттарымнын бу ла алдында.
Билдирбес тилиле,
Билдирбес тилиле шымыражат
Бийик ле чагкыр алыста.

ЈАҢАРЫ:

Шымыражат,
Шымыражат,

Кўски жалбрактар,
Кўски жалбрактар шынкыражат —
Кўмүштү-мөнгүндү табыштар.
Тегиндү ле эмес,
Тегиндү ле эмес шуулажат,
Терең ле жажыдын кем табар?..

[illegible]

Эртен тура... сегизинчи март.
Эбире јенгил. Јарык ла јарт.

Энелердин бүгүн байрамы —
Эт-јүрекер эрке быйаны.

Je калыг кар. Кыштулар...
Кайран, төрөл малчылар.

Эртен тура... Вертолет
Элейтип азырал јетирет.

Эжелерге көрзөгөр, эп ле эрке чырайлу,
Эне-төрөл бу јерим эрчим алар чындыкту!

Эртен тура... сегизинчи март..
Эр көксимде јалакай арт!

Фабрик-заводтор ыштары,
Байконурдын күчтү куштары...

Эртен тура... сегизинчи март,
Эбире жүрүм кайнап барт!

Машиналар уур кошторлу
Мантажат түңей ле түн-түштү.

Себини өрө чыгып јат,
Сегизинчи бүгүн март...

Кыстарга көрзөгөр, јаражын,
Каткызын, көстөрин, табыжын!

Эртен тура... сегизинчи март...
Эр бойымда сүүжим арт!

Јастын баштапкы элчизи —
Јаңырган айдын эзини.

Эртен тура... сегизинчи март,
Эбире элкем. Элкемге мак!

Эртен тура... сегизинчи март.
Эбире јенгил. Јараш ла јарт.

Энелердин бүгүн байрамы —
Эт-јүректер эрке быйаны!

1981 ј.

БАЛДАР КОРЫЙТАН КҮН

Балдар корыйтан күн —
Байрам дезе, бат, байрам!
Келер өйингди бүгүн
Кижилик корулайт, балам!

Балдар корыйтан күн —
Бастыра телекей байрамда!
Амыр учун агару үн
Алтайлап торгыл Алтайда!

Кичинек јоннын адынан
Кижиликти селт эттир.
Аар-күчтү атомнон,
Айткан сөзис, тын билдир!

Балдар корыйтан күн —
Бат байрам, бат јараш!
Кырларда эдет јажыл күүк,
Кыраларда өзөт јангы аш.

Јараткан атту уулчактар
Јарышка чыгат јаланга.
Сүүш-каткылу чырайлар,
Сүрүм јенил эм мында!

Јайым ла айас тегери
Јаантайын јараш тургадый...
Колхозчы улус балдары
Космоско до атту шунгадый!

Балдар корыйтан күн —
Байрамнан артык бу байрам!
Канайып ундыйтан бүгүн
Канду јууларды, балам?!.

Балдар корыйтан күн —
Бастыра телекей тартыжат.
Кижининг көлөткөзи бүгүн
Хиросима тажында тынданат!..

1981 j.

КӨК-ТАМАНДАР

*Көк жарамас,
Көк тегери!*

(Алтай кайкал)

Эрте жас. Жетире
Эригелек эмди жер.
Же көбү карды эбире
Көк-таман деп чечектер.

Ойгонып жат төрөл жер,
Ойгор тынып ла эм тынчып.
Көк-таман деп чечектер —
Көктөн тамган көк тамчы.

1982 j.

БЕЛОКУРИХА ДЕП СУУ КЕРЕГИНДЕ КИЧИНЕГЕШ ЧӨРЧӨГӨШ

Николай Марюхага

Белокуриха деп бу суучак
Бийелейт, кожондойт торт ло кызычак...
Карыдым, арыдым, мен оорыдым,
Кажадында кунугып отырдым.

«Белокуриха — мөңүн суучак,
Белокуриха — радон суучак,
Јаш ийдемди ойто јандырзан,
Јалкуурган канымды сен јангыртсан?..»

Белокуриха деп суучак
Бир ле элеске токтоды.
— Меге бүдүп келдин бе? —
Мөңүн үнле үнденди.

Белокуриха — алтын суучак
Бийелейт, каткырат, шылырайт.
«Јобол-јоролу оору-чак
Јоголор!» — деп шымырайт.

Алаканымла мен сузуп,
Алкышту кутуктан ичедим.
Эртен-энгир мен суузап,
Эрјине-суучакка мендейдим.

Кызыл маралдар јалбырап,
Кырлардын јардын күйдүрет.
Јодралар серүүн бу шуулап,
Јолымда, јаратта көбүрет.

Чечинедим мен мында,
Соктырадым чакпынга.
Көк тенгери бу сууда
Көмүлет кожо чайбууда.

Белокуриха деп бу суучак
Белимнен сыймап ийгенде,
Бел оорузы јогылат.
Мантап келген чакпындар
Мандайыма јалакай тийгенде,
Мында ла кайылат чырыштар.

Оноң чыгадым кырларга,
Оморкоп базадым кыраларла.
Кўнге кўрере кўйедим,
Кўрден сууга мен көрөдим...

Белокуриха деп бу суучак
Бир ле элеске токтоды:
— Су-кадыгын кандый? — деп,
Сурап, шулмус сурлады.

— Якшын жетти! — деп сүүндим, —
Жаш тужыма туштадым.
Алкышту сеге мен бүттим! —
Ару күүннен айдадым.

Кандый ырыс! Тыныжым кен,
Күүним жиит ле эп-элкем!
А Белокуриха деп суучак
Айланат, сүүнет — эмчи кызычак!

1982 j.

АПАГАШ ТАҢ

*Айламастын тўбинен
Ак эчки мантап келет.*

(Таң керегинде алтай табышкак)

Ап-апагаш эчки чилеп,
Алтай тууларды айланып ла сындап,
Агын сууларды кечү жок кечип,
Ак јаландарга ак чалын чачып,
Апагаш таң мантап келди.

Мантап келди апагаш тан,
Мени таныды ол ыраактан.
Кўўнимди жарыдып, одымды кўйдўрди,
Кўнди ээчидип, кайдан да экелди.

Энгирде тагла эригип айрылыжадыс.
Эртен тура эркелў таныжадыс.

1982 j.

ОРУС КЕЛИННИНГ КАТКЫЗЫ

Кандый жараш
Бу орус келиннинг каткызы:
Тиштерининг каткызы,
Кўстўрининг каткызы,
Jўрегининг каткызы —
Ончозы жалакай ла јаш!
Бу кемнинг кунугы,
Бу кемнинг ырызы?..

О, баш болзын,
Кенете бу мындый каткы
Кеендик Россиядан ыраза,
Кемге де кўрўнбей ол калза,
Угулбай узакка ырбаза,
Байла, оныла кожо
Россиянын телкемдери,
Кўрўнип турган кўк тенгери
Ќскўс ле ээн калар...

Бу мындый каткы јоголзо,
Кижининг де јаражы,
Јердинг де јаражы

Киртип, быртып өчөр!
Жалакай ла бийик күүн,
Жараш дегени не —
Жарт, быжу өлөр,
Бу мындый каткы жок болзо!..

1979 j.

САКУРИ ЧЕЧЕКТЕГЕНДЕ

Јопон јерине ойто ло јас келген,
Јок јерден сүүнчини ол экелген.

Ойто ло чечектейт озогы сакури,
Јопондор ајарат садтарга, кырларга —
санг өрө.

Ончозынын јүүстери бүгүн кайкалду,
Ончозынын көстөри ыраак ла ырысту.

Өксөгөн јастың јылузынанг эмес,
Өскө дө учы жок шылтактанг эмес,

Јопондордың эрке көрүжиненг,
Јер-јенгисти кайкаар көөрөжиненг,

Апагаш чечегин сакури ачкандый,
Айтпайтан јажытты бүгүн ле айткандый.

Јайылат, каткырат јаскы сакури,
Јопондор ајарат садтарга, кырларга —
санг өрө...

Санг өрө — тенгери јангы ла көзин ачкандый,
Сакури — јажыдын јажырбай баштап
ла ачкандый.

1981 j. Камакура город.

ЛОПОН КЫСТЫҢ КОЖОҢЫ

Јол-јорыгыста кожо жүрген
Јопон кыс кожоҥ баштады.
Көбөлөк-көстөринде оттор күйген
Көөркийдин үни бисти бактырды.

Автобус ичинде телевизор бар,
Амадаган болзон, көр мында.
Магнитофон керек пе — ол до бар,
Мантадып барадып ук, тында.

Је јопон кыс кожоҥдоор јанду,
Бисти, јорыкчы улусты, соотодып.
Никко городтон Токиого јолдо
Јопон јанарлу јеттибис шууладып.

...Јопон кыс эмди кайда не,
Кайда, кемдерге кожоҥдоп жүрет не?
Кожоҥнын бойындый ол јараш,
А кожоҥ дезе кыстанг да јаш!

1981 ј. Никко город.

БАШКОРТСТАН КЫСТАРЫ

Чечектен кеен чечектер
Башкорт јеринде өзүп јат.
Јылдыстан чокту јылдыстар
Јылу бийикте чагылат.

Көксиме карлагаш киреле,
Көдүрди мени туулардан.
Канадын меге береле,
Экелди башкорт тууганга.

Кайдаар ла көрзөм — чечектер
Канымнан будук алды ба?..
Көстөри көбөлөк көөркийлер
Көрөргө мени жуулды ба?..

Јаражай башкорт кыстары —
Јүрегимнин бүгүнгү сыстары.
Кайра канайып јанайын,
Јанбай канайып артайын?!

Уфа, 1982 ј.

САҢЫСКАНДАР

Москванын јуугында,
Карагайлар ортодо,
Јанып келген јаскыда,
Јажыл дача-турада
Каткымчылу јап-јаш,
Кайкамчылу јап-јараш
Кысла кожо отыргам,
Шуулаган шампанды
Бокалдарга мен ургам.

Көзнөкting јуугында
Көгөрип өскөн карагайга
Кенете келип кайдан да
Коно түшти сағыскан.
Коно түшкен бойынча,
Торко јастын үстине,
Тоорчыктын јараш үнине
Коштонышкан шартылдап,
Копчы үни шыйкынап.

...Алтай тууларда сағыскандар,
Агару Москвада сағыскандар

Айдары јок түней деп,
Азыйда канай билбегем?!.
Москванын јуугында
Јажыл дача-турада
Јаражайла кожо отырым...
Сангыскан дезе шартылдайт,
Шампанду бокал шыркырайт.

1981 ј.

КАРАГЫС СҮҮГЕН ИВАНДЫ

Карагыс сүүген Иванды,
Катюша барган Багырга,
Магомет сүүген Машаны,
Мариам барган Имантка. —

Мында ненин јаманы —
Өйдин, үйенин јайымы...
Сүүштег бийик је не бар —
Јартап оны кем айдар?

Сүүште, байла, нация јок,
Сүүш тилмешти некебес,
Сүүшке ачык ончо јол,
Сүүш — бий, кул эмес!

Кажы ла кижы салымду,
Кайдалык, ондо не керек!
Өйибис бийик, салкынду,
Өйгө багат јаш жүрек.

Андый болзо, кеен сүүште
Ада-Төрөл, төрөгөн јок?..
Андый болзо, бу менде
Албатым да, от то јок?!.

Јок, јеримнинг кыстары
Ўскөзинен уйан деп,
Јүректе јүрген косторы
Јүзине ырыс чакпас деп,

Калак сеге кем айткан,
Кемнен сурап угатан?..
Сүүштег бийик не бар —
Сүмезин таап, кем айдар?

Ўскөни сүүдин сен, нөкөр,
Ўөркөбөзим, сүү, јурта.
Је кунуккан өйдө кайа көр,
Кулады деген ол јуртка.

Ончо ло калык бир түгей,
Отторын, тилдерин тоойдым.
...Јаңылга кандый?.. Кем түлей? —
Јирменчи чакты тыгдайдым.

Кемнинг сүүжи кандый,
Је мениң сүүжим шак мындый:
Адам мениң — ада,
Энем мениң — эне.

Мениң сүүген кобыны
Сүүжим кожо ол сүүзин,
Мениң сүүген кожонды
Кожондоп сүүжим эм өтсин.

Камыскан мениң одыма
Карузып сүүжим јылынзын.
Учы-түбинде ордыма
Уулымнын уулы ол артсын.

Кемнинг сўўжи кандый,
Ле сўўжим менин шак мындый:
Јоным менин — јон,
Јолым менин — јол!

1976 ј.

* * *

Айга көрөт агын суу,
Айга көрөт алтын туу...
Айга јүткийт агаштар,
Айды түжейт кучкаштар.

Айга мен де көрөдим,
Айга санаамла учадым.
Айдаг јерди карайдым,
Айла кожо ыйлайдым.

1982 ј.

БЫЙАНЫМ ЈЕТСИН СЕГЕ, ЈАС

Јас,
Быйан сеге јанганын учун,
Быйан — куштардын куучыны учун...

Јас,
Быйан сеге чечектер ле көк учун,
Быйан — шулмус кыстый шулуртын учун,
Тыныжын учун, јылуун ла эркег учун!

Јас,
Ончозын сен јангыдан јарандырдың,
Јарандырдың ла тындандырдың.
Быйан — эрў, јараш, јаш кеберинг учун,
Јангы чыккан кулундар ла курагандар учун,
Јажарган кыралар ла јангы кымыс учун!

Јас,
Быйаным јетсин јанганынг учун,
Келиндерди келиндер эдип
Кееркеткенинг учун база быйан!
Кыстарды бойынгдый солун ла јаш эдип
Каткыртканынг ла ыйлатканынга быйан!

Быйаным јетсин, кайран јас,
Баштапкы кўкўртинг ле јангымырынг учун,
Балдардың тышкары шаңжажы учун,
База катап ыйынг учун, каткынг учун,
Ырыска иженчи экелгенинг учун!

1982 ј.

КУУЧЫНДАЖЫП КӨРӨЛИ, НАЖЫЛАР

ЈАЖАГАН ЈАШ

(Јопон поэт Сунтаро Таникованы
өткөніп бичиген үлгер)

Үч јаштуда
Адамнан астыктым.
Беш јаштуда
Канду јуу башталган.

Тогус јаштуда
Школды таштагам,
Тууларды туулап,
Агдап баскам.

Он бир јаштуда
Колхозчы болгом.
Он үч јаштуда
Ойто үренгем...

Јирме јаштуда
Черүге атангам.
Јирме үч јаштуда
Черүден јангам.

24 јаштуда
Бир уулду болгом.

Бу ок јылда
Бир бичик чыгаргам.

42 јаштуда
Энемненг астыккам.
45 јаштуда
Јопон јерди айылдагам.

Онын кийнин
Оңдобой калдым.
Келер јажымды
Кемјибей јадым.

1981 ј.

АЛТАЙ ТИЛГЕ МЕН КАНАЙЫП ЎРЕНГЕНИМ КЕРЕГИНДЕ ЎЛГЕР

Алтай тилге озо ло баштап
Азыраган энемнинг ак сўдиненг ўренгем.
Ак-јарыкка эр болуп чыдап,
Алтай кыска айдар сөс бедреп ўренгем.

Алтай тилдинг бийик јаркынын билерим,
Айлымда кўйген ойгор оттон ого ўренгем.
Айлыма тўшкен тедўлерди, тенектерди
тындагам,
Айткан сөстөриненг мен чедиргендер тергем.

Алтай төрөл бу тилим — эң артык јөөжөм!..
Туулардын тунгак ла уур онтожын,
Турлулардын турумкай өтөксү јыдын
Јөөжө эдип, көксиме мен јөөгөм.

Мен ойгор ло кайран бу тилиме
Ончо бар байлыктардан ўренгем.

Аттын киштежинде, ачу онын теринде
Алтай тилдин салтары бар деп билгем.

Алтай тууларда азыйда андап,
Андардын үнине үним де тундегем.
Улышкан бөрүлерди тундерде тындап,
Бөрү де болуп мен улып үренгем.

Алтай тилиме өткүн үндү күүктерден,
Ачу кыйгылу турна-куштардан,
Кар алдында суулар шымыртынан,
Өскө дө көп кайкалдардан үренгем.

Өйлөрдин алтайлап айтканы кайда?!
Өлөңдөрдү де, өйлөрдү чилеп, тындагам.
Чечектердин чебер ле алтай көрүжи кайда?!
Чечектерден сүүшке ле тыныжыма тын алгам.

Алтайыма јада түжүп, ап-араайын оны тындап,
Аалга сөстөрүн айттыртып аладым.
Албаты-јонымды аралай јорыктап,
Адам да укпаган сөстөр угадым.

Јаш баланын јанытту алтамынан,
Јебрен сөстөрдү јангыдан айтканынан
Алтай тилимнин арузын ачадым,
Аалга јажыдына једип болбой,
Алаңзыйдым, үренедим, тындайдым.

1981 ј.

ОРУС ТИЛГЕ МЕН КАНАЙЫП ҮРЕНГЕНИМ КЕРЕГИНДЕ ҰЛГЕР

Орус тилди билерге, байла,
Торо мени ол тушта үреткен.
Ачана-түбек кокымайтыла,
Алтайды, јонымды тирүүге кемирген.

Акты, барды айланбас суулар,
Атты, өчти алтын таңдар...
Je баштапкы орус ол сөзимди
Jылытпадым — ол көксимде.

Баштапкы кереес ол сөзим
«Здравствуй — Эзен!» болбогон.
Табылбазын — табылзын,
Талдаган сөзим «Дай!» болгон.

Туу аралай туйук журтыста
Тургун орустар жок болгон.
Онын да учун ол жылдарда
Орус тилди кемибис ондогон?..

Je кызыл-жеерен семис атту,
Кыжырт-эреске чанакту,
Чанагы дезе жаан кошту,
Чала кыйын жадышту,

Кып ла кызыл сагалду,
Кыжыр-мажыр агаш тайакту
Jаржак Иван келетен журтыска,
Jаржак Иван жарлайтан улуска:

— Бис картошко эмди экелген,
Бис этке оны толып ят.
Кем эт биске берген —
Картошко бистен алып ят!..

А Кайрылык — соок. Картошко бөтпес
Jаржак Иван оны билер.
Кайрылык — кайыр. Аш та өспөс —
Кышкыда Иван ашту келер...

Картошколор кап-таарлардан
Каткылу ла ченештү көрөтөн.

Уур кошту бай чанактан —
Улус торо — канайып өдөтөн?

Алтайда кыжыраган корон кыш,
Айылдардын үстинде ачу ыш...
— Иван, төлүгө картоп бер,
Иван, дай, арба бер!..

— Бис төлүгө бербей ят,
Бис этке, түкке толып ят! —
Жаржак Иван јарт айдар,
Јаан сагалы кызарар.

Бистин айылга бир катап
Кирип келген ол айылдап,
Картопту таарга мен карап,
Кайкадып айткам капшайлап:

— Иван-таай, төлүгө бер,
Эт јок бисте, дай-бер?..
— «Дай» — јакши сөс, сен бил ят,
Бил ят учун бис бер ят...

«Дай» деп сөсти бу меге
Торо ло јуу айттырган.
«Дай» деп сөзим өлүмге
Өштү болуп туй турган...

Агып барды айланбас суулар,
Атты, өчти өскө таңдар.
Орус тил канымда тынданат,
Ол ажыра калыктар таныжат.

«Дай!» — Мен туулардан түжүп,
Москванын оромдорын кайкап баскам.
Бийик јаркындар тударга истејип,
Бичиктер орооныла көп аскам.

Ырысту мен!.. Эмди билерим,
Россия јогынан Алтай да јок.
Оок ло јаан ороондор өдөрим,
Орус тилим — најыларга јол!..

Танылбас сөстин тармазын табарга
Дальды алып, «Дай!» — деп сурайдым.
Орустың ойгорын, күүнин таныырга
Ойто ло катап Пушкинди ачадым.

Орус тил ажыра менинг де үлгерим
Орооным үстине канадын көдүрди.
Россия!.. Мен бүгүн керелеп турум,
Ырыска сенинг көзингле көрдим!

1981 ј.

КУУЧЫНДАЖЫП КӨРӨЛИ, НӨКӨР

(Үлгерлик статья)

Бери отыр, куучындажып көрөли, нөкөр,
Ойис, јүрүмис, јоныс керегинде.
Эмдигизин, эртенгизин, кечегизин көр —
Эрчим арткан ба бу бистинг јүректе?

Сен де эр, мен де эр,
Сен де, мен де — үлгерчи.
Нени бүгүн эткенис?..
Не иш эртен эдилер? —
Бодо, бис — өйдинг элчизи.

Чагал бажында тийинди
Чарчада уулыбыс атсын деп,
Чай кайнадар ол отты
Чагылта келдибис салзын деп,

Сөөктөн сөөккө улалатан
Сөзис бар ба үредип айткан?
Аспай, келер үйе базатан,
Айтсан, кандый изибис арткан?
Чактарды ээчий чактар өдөр,
Бийик салым бийик артар.
Өскө өйлөрдү тындайлы, нөкөр,
Өскө салымдар нени айдар...

...Пушкин!.. Ол жүк ле 37 жыл жүрген.

Белинский! Ол до 37 жаштуда өлгөн.

— О, озор бийик салым, бийик жаркын!

«Албатынын тоозынан жайалтанын чындыйы
камаанду эмес» — Горький, кем де эмес,
Горький бойы айткан.

— Андый да болзо, бойсын, бойсын, нөкөр,
умзанба!.. Озор бийик салым, озор өткүн сал-
кын...

Байрон ло Маяковский — кажызы ла үстис-
теги бу күнди 36 жылга көргөн.

Лермонтов — ол чек бала, чечектү жажыл
јас. Је онын омок канында Јелбистин ле
Моңыстын ийдези, Ойгордын ла Оттын јар-
кыны күүлеген. Јирме јети ле јыл жүрген, је
кандый жүрүм, кандый эрлү јайалта!..

Бүгүн бодо — кажыбыс ла Лермонтовтон
экиге шыку јаан јашту.

— О, калак! О, калак!...

— Је бис — ас калыктын уулдары, алтай
поэттер. Бистин кажыбыстын ла жүгис јаан ка-
лыктар поэттеринин жүгинен, мен бодозом,
он катап уур болгодый. Бистин кажыбыс ла
он кижинин жүрүмин жүрер учурлу. Бистин

јазаган кажы ла буквабыс кыйгырар, кычырар,
жарыыр ла күйер, көдүрер, көөрөдөр жанду...

Шондор Петефи жүк ле 26 жаш жажаган. Доб-
ролюбов ончозынан иитте өлгөн — жүк ле 25
жаштуда!

— О, баш болзын, кандый улус, кандый са-
лым, карангуйда кандый чокту жарыткыш!

Же бис... Онон мен, сен, ол...

Каныста кайнаган кайран ой
Калыгыстын ине — бистин эмес!
Жүректи каласка өртөбөй,
Жүрүм төзөөри ол чын кереес! —
Айткан бет сеге адаң, нөкөр?
Айткан бет меге адам, нөкөр?
...Жок, бистин адалар жууда кырылган...
Бистин энелер тулга карыган...
Сен билген бе оны, нөкөр?!
Мен билгем бе оны, нөкөр!

Ой каткырып өдөрдө,
Ыйлаган тужыс бичикте жок.
Ой ыйлап өдөрдө,
Каткырган тужыс кайда?.. Жок!
Эмди санан, кыйнал, кыйгыр,
Эртенги күнге нени берерис?..
Күндөр өдөт жылгырдан жылгыр,
Төлүни, нөкөр, неле төлөөрис?

1976 j.

БУЛУТТАР

Вл. Запрудяевке

Алтын-мөнгүн булутту тегери
Айас, серүүн тымыйт үстимде.
Јердинг, кижининг, малдын кебери
Кенете көрүнди көөрөм бийикте.

Бир булутка көрүп јатсам,
Бистинг ак уйыска түнгей.
Азыйгы онынг мөөрөжин сананзам,
Ак-айаска торгыла бергедий.

Көрүп јадым. Быјыраш булут
Кичинек кураган болуп кубулды.
Кандый јараш, кандый буттар,
Калып, ойноп, кайа бурылды.

Та кандый да боро булут,
Таадам чылап, төп сананат.
Озогы ла бойы ойгор буурайат,
Ойто ло азу сагалын сыйманат.

Кыскылтым булуттан ат эделе,
Бойым да шунадым тегери түбинде.
Јок, мен јерде. Је менинг сүнем,
Менинг санаам алыс бийикте.

1981 ј.

АДАМНЫҢ ТҮНДЕГИ КЕЛГЕНИ

Ундылбас ол качан да:
Кичинек туранын эжиги
Кинчектү кыјырап ачылган.
Кышты, соокты ээчидип,
Караңгуйда адам бурылган.

Ундылбас ол качан да:
Аракыла, этле ол тынып,
Азу сагалы жүзимде јымырайт.
Сыраңай соок тош чылап,
Сыртымда колдоры јылбырайт...

Ундылбас ол качан да:
Кой тере некей алдында
Корчойып јангыскан арт калгам.
Кандый да јеткер кайдаар да
Кайран адамды ал барган.

Јүректин сызы јазылбас:
Оноң ло бери адам јок,
Ондый казыр кыш та јок!
Је тынымда — адамнын тирү тыныжы,
Канымда — адамнын калапту каны!

1981 ј.

БОЙЫМНАҢ БОЙЫМ БИЙИК БОЛОРГО

Бүгүн мен улустаң, анчада ла поэттерден,
Ыраак болор күүним бар.
Кей-куучын, коп-кемириштең
Кайдаар качып эм барар?..

Улусты ла поэттерди эмес,
Ундылып, жагыскан тымыкты тындайын.
Элбес эткен бийикте элестен
Эски жылдыстың табыскагын табайын.

Эски жылдыс, айса, меге
Лермонтовко айткан сөстөрүн айдар.
Мынан ары жүретен жүрүмге
Јер ле Тенери јажыдын ачар...

Бир катап тымыкта болоры
Бистин өйдө улу байрам.
Бойымнан бойым бийик болорго
Јабысты, тайысты — ончозын таштап,
Јагыскандык ойгордый тууларда артатам!

1981 ј.

* * *

Агын суу азийгы ла бойы
Ак-јарыкта ару ла тирү.
Нөкөрдиг өлүми меге кыйын,
Је сууга, ташка ол не керектү?!

Јаркынду ла тирү агын суу,
Кижі өлгөн деп, качан да билбес.
Көк тенери, мөңүн суу,
Күн, чечектер жүрүмин үспес!

Өлүмди билбезин эбире ончозы,
Өссин, кееркетсин бу жүрүмди.
Ончозы кунугып, түштин ырызы
Түнле солынза, канайттан эди?!

Тенгери өрө агаштар өзүми,
Суулар мангында телекей эбирет.
Je качан да болзо, кижининг өлүми
Јаңыс ла кижиге карыкчал экелет...

1975 j.

КАБАЙДА УУЛЧАГЫМ

Кабайда уулчагым —
Канымнын эркези,
Канчалыктын кыйгызы.
Ол менин эр-чагым,
Эртенги күнимнинг
Элчилү судазы.

Сен оны ондо,
Эм үстине ондо
Кандый да нөкөр јок,
Каргышту өштү јок.

Кабайда уулчагым —
Ол менин кунугым,
Ол менин кулуным...
Сен оны ондо,
Эм үстине ондо
Кандый да өч јок,
Күйүнетен күрмү јок.

Кабайда уулчагым —
Күйүнедим мен ого,
Je ондый да болзо,
Өштү јок болорго,
Айса, кўч, уулчагым?..

Чындык эр болорго,
Чындык кижиге болорго,
Чынды, күчтү өдөргө...

Кабайда уулчагым —
Канымнын эркези,
Канчалыктын кыйгызы.
Ол менин эр-чагым,
Эртенги күнүмнүн
Элчилүү судазы,
Эң бийик жаргызы!

1979 j.

НАЦИЯҢ КЕМ?

Не ле талага мен баргамда,
— Нацияң сенин кем? — деп суражат.
— Нациям — алтай, жерим — Алтайда.
— Алтайды укканыс. Ол — Барнаулда?! —
Аланзыйт озор, соныркажат...
— Айт, тарта: нацияң кем?..
Айса, казах па сен, экем?..
«Нацияң кем?» —

Ачынадым,
Ачынала, шоктоп айдадым:
— Айдаң түшкем, тарта па?
Айса, бичик керек пе?..
«Алтай дегени алтын дейдим,
Алтайдын ээзи — мен эдим!» —
Оноң омок каткырадым,
Оромдорго мен чыгадым.

Ас тоолу калыгым керелеп,
Акту жүрген бойымды керелеп,

Телекей алдында сурактый жүредим,
Тедүлерге ле тенектерге айдадым:

«Мен кем мындый?
Мен — табылбас,
Талдамадан, байла, талдама металл!
Мен кем мындый?..
Мен — танылбас,
Ачылбаган эмдиге,
Артабайтан эдинзе,
Менделеев те билбеген,
Таблицазына кирбеген,
Та кандый да мөңкүлик
Танылгалак металл,
Табылгалак кайкал!..
Бат кандый!
Айтсагар,
Слер кем мындый?..».

1981 j.

КЫШТЫҢ ТЕМДЕГИ

Күски соок, өдүңи салкын
Кышла кенете жүзуме тынды.
Кардын темдеги — өлө сагыскан
Канады кажайып, агашта отырды.

КӨӨРӨГӨНИ ЛЕ КӨРӨ ТҮЖЕЕРГЕ ЧЕНЕШКЕНИ

Кезик арада сананзам,
Кеен-жарыктын алдында
Кемнен де узак салымду мен!

Төртөн беш јашка јууктазам,
Онон ары јажазам,
Јажалбас — јанар јанду мен!

Төртөн беш јаштын ар јанда
Тенкејет бийик бозого.
Ажайын дезем, будыма
Артылат тужак — бу бого!

Онын учун ойто ло
Он алты јашту турадым!
Кайрылыкла, Ондойло
Канатту атла шунгадым.

Кыстын болзо, јаражын
Кайкап јаныдан көрөдим.
Өктөм сүүштин јалбыжын
Өчүрип болбой, күйедим...

Кезик арада — мен уулчак,
Көгөзин, кандык казадым.
Качан токтоор јуу-чак,
Качан тойор ач кардым?..

Јуунын өйи. Адам јок...
Јууп-тередим тонг картоп.
Ак кар. Өдүк јок,
Јүгүредим чоркондоп...

Кеен-чүмдү Алтайда
Кенете чыдап, эр болдым.
Каргап та мени айтканда,
Каным тирү — јүр јадым!..

Нени эдер, айтсагар,
Нөкөр уулдар өлгүлейт?!

Јер казадым, канайдар,
Көзимниң јажы төгүлет.

Төртөн беш јаштын ар јанда
Төр-бозого тыш калат.
Ойто ло катап тууларда
Он алты јажым башталат!

Маргылу деген өзөккө
Мал кабырып барадым.
Бозу күткен балага
Безомдо једе конодым...

Кайнаган тенгис мен кечип,
Кайкалду ороондор көрөдим.
Төртөн беш јашка бу једип,
Төмөндөй ойто түжедим!

Јажарадым — јаш албай,
Каткырадым — карыбай!..
Өскө өйлөрдө жүредим,
Өскө кемјүле кемјийдим.

Эбире јииттер јаражын —
Эң ле чокту јылдыстар!
Алтайымнын арузын —
Айдан түшкен улустар!

Је баш болзын! Эбире
Бир де таныш кижии јок.
Бар, өлүминг бедре,
Өлүмге једер јолым јок!

Өлүмнен мен коркыбай,
Ой лө жүрүмнен коркыйдым.

Төртөн беш јаштан чек ашпай,
Тўней ле јиит артадым!

Кычырбаган бичиктер бар,
Кычырып салар дедим бе?
Кызыл-кўренг ол кыстар
Кыйгы салды эмеш пе?!

Јиит, кўчтў јўрегим,
Јерге батпайт омогым!
Уйкулу эмес јўрўмим,
Укаачы мен — ондогын!..

Јок, болор, болор, болор,
Бурылбазым мен кайра!
Арыдым-чыладым, ондогор,
Алтайын өлўмге удура...

«Јетен ўч јашка једерин» —
Јерлик цыган белгеzi...
Өчөшсөм кайра келерим,
Өлўмге кудым бербезе!

Је чертўге мен једерим,
«Јакшы болзын, улус!» — деп,
«Јакшы болзын, кўн!» — деп,
Јардак ла јалакай айдарым.

Өчөшпөзим, барарым,
Өлўмге чын ла багарым...
Јажыттар јокко артпазым,
Јаңыдан јаш албазым!..

Јажымды уулдарым улалтсын,
Јаркыным СӨЗИМДЕ жарызын!

1981 ј., май.

АЛТАЙ ЛИТЕРАТУРА ТӨЗӨЙДИС

Бис бүгүн керижип те ийедис,
Кемирижип, тартыжып та турадыс.
Акыр, бу ненин учун?
Акыр, бу кемнин учун?..
Байла, алтай сөс учун,
Байла, кеендик ол учун.

Мен билерим, ой келер,
Келер үйе керечи болор.
Тегелештердин темейи јарталар,
Тенек күйүниш күйүп калар.

Је јайалталу, јаркынду,
Јажырып болбос јаан сысту
Чындык сөсти кем айдар —
Келер үйеден мак алар!

Је бүгүнгү тегелештер тегин эмес,
Тен болзобыс — тен өчөрис.
Ачу да болзо, алтын күүнис ачалык,
Ас та болзобыс, алтай кеендик төзөйлик!

1982 ј.

* * *

Эртен тура. Нөкөрлөрим келди.
Сүүндим. Кейтидис, шүүштис...
Энир. Нөкөрлөрим јанды...

Өчөмик көзнөк өткүре
Өлтүрип койгон бүгүнгү түш

Калганчы катап меге карайла,
Кайра бурылбай, жүрүп калды...

Айса, шак ла ол барган түш
Эн артык үлгердин
Эн ле артык жолдыгын
Ээчидип алып жүр калды?..

Жаманымды эмди таштагар, најылар,
Жартын айдайын, санангар, тындагар:
Эртен тура айылдап келбегер —
Эртен тура келгилейт үлгерлер!

1979 ж.

АЛТАЙ ПОЭТТЕР

Алтай поэттер аргымак аттардый,
Жалбак жолдордо жарыжат тибиреп.
А мен дезе аскан кулундый,
Араайын барадым жолымды бедреп.

1981 ж.

КЕЧЕГИ КҮННИНГ КИЖИЗИ

Кечеги күннинг кижизи келгенде,
Кеен жарык кенете карарат.
Кандый бир сурак меге бергенде,
Каным сооп, жүрегим карыгат.

Ол келет озогы чактардан,
Оройтып калган орык жолдордон.

Кечеги кижиден мен качадым,
Келер жылдарга удура учадым.

Оның тилин ондоп болбойдым —
Ол кечеги кўннинг кижизи.
Өдўни жаркынның маңына багадым,
Өкпөөртөт, түймедет оның күүзи.

1982 j.

КЕЧЕГИ ЈУУННЫҢ КИЙНИНДЕ

Кажы ла айткан сөзим учун
Каруузына бойым турарым.
Алтамым та төгүн, та чын,
Алдымда јолды бойым талдаарым.

Айдып койгон сөзим учун
Бийиктен меге Иван Иванович,
Билери көп Карман Карманович
Нени айдары не керек!
Айдып јадым: чып ла чын,
Аалга көксимде ачык жүрек!

Айдып койгон сөзим учун
Өрөртөн түшкен јалкыннан
Өзөктөн томылган кимирт кереес.
Поэт качан да чындык учун,
А чындык качан да калыкка керек!

1981 j.

ПОЭТ КАЙСЫН КУЛИЕВКЕ ЈОЛДОН
ИЙГЕН БАШТАПКЫ САМАРА

Бис артырдыс ол алтын јаратты...
Кеен ле бийик бу жарыкты
Күн айланып,
булуттар
Ойто ло ол јаратка бурылар.

Байла, кыймыгу, телекей андый, —
Бастыразы бой-бойынан камаанду.
Бистинг айрылыш, туштажу мындый —
Бийик сысту, бийик быйанду!

Керек десе одуга да конзон,
Одына оның карузып көрөрин.
Ары болуп, жолго жортсон,
Алаңзып, эригип тура берерин.

Айылчылык болгон тураның кыбына
Бир де конзон, беш те конзон,
Кандый да оның аалга абына
Алдырган турарың, жанып жатсаң...

Бүдөр чагында киж и андый —
Бастыра ла немелер оноң камаанду.
Ончозы оны божотпой тургандый,
Ончозы кереес, ончозы тынду!

Кожо болдыбыс Рига жаратта,
 Же нени де анда артырып койдыбыс.
 Өскө городтон эмезе журттан
 База өскө толык табарыс.

Оноҥ оны да артырып койорыс,
Ойто ло кунукчал көксисти кызар.

Онон одысты, айлысты таштаарыс,
Телекей де кийнисте артып калар.

Кижининг тилин жылдыстар билбес,
Кырлар, агаштар, суулар да билбес.
Је кижі јалакај, ончозынан ойгор,
Өлүмди, жүрүмди ол ондоор.

Онын да учун бу телекей
Кижиге солун — кажы ла күс,
кажы ла јас.
Өлүмге кижі качан да темикпейт,
Јаштын кандый да јааны — ас!

...Кандый јакшы,
бу јаратта
Бис билиштис — ундылбас тушташтар!
Је эн сүүнчилү —
ак-јарыкта
Јүрүм ле тартыжу мөңкүлик артар!

1975—1976 јј.

ТУНДУК КАВКАЗТАН ТУУЛУ АЛТАЙГА ЈАНЫП КЕЛЕР КҮН ПОЭТ КАЙСЫН КУЛИЕВКЕ АТКАРГАН ЭКИНЧИ САМАРА

Слер мактаган Чегем капчалда
Чичкечек јолды өкпөөрип өттим.
Кыскылтым кызыктын он јанында
Кичинек күрде јаныскан турдым.

Учарлар бажынан учар суулар
Уулап-јиилеп түшкүлөп јадат.

Бир кайаның жүзинен тамчылар
Бийик ле ачу учурлу сызылат.

Тенкейген кайа тынду деп билдирди,
Терен карыкта кижидий көрүнди.
Көксимде менин таш беги —
Кандый да карыкка жүрегим көмүлди.

Энезин жылыткан эр мынайып,
Ээн ле туйук ыйлайтан эди...
Качан да көрбөгөм көзөөрдин жажын,
Же бу кайадан кебереер эбелди.

Мен де өскүске өзүп чыдагам,
Бу ла жуукта энемди жылыткам.
Же жүрүм кара деп канайып каргаарым,
Кайкалду абынан кайдаар качарым?..

Чегемнин салкыны жүзимди эркелейт,
Чегем чайкалат, бийелеп экчелет...
Слердин тайанган ташка да тайандым,
Слердин ичкен суудан да ичтим.

Айланып көрөдим слердин көзөөрлө,
Айдарга кичеендим слердин сөзөөрлө..
Баштары буурыл балкарлар туштады,
Бажымда ойгордын одын да камысты.

Баштан ашкан өлөңди коштоп,
Балкар уулчактар эштекте экчелет.
Түктен түүген кийимдер садып,
Туулык ла жаражай кыстар жүгүрет...

Же бистин де тууларды туулайт туристтер,
Бийик ле жебрен күүнисти түредип.

Кижини өй лө кижі түймедер,
Килебей өлтүріп, кинчектеп ле өскүріп.

Ончозын тоолоп мен айтпазым,
Ойгор эмезим, орчыланг ачпазым.
Коолойт күүним, кандый јакшы! —
Көксимди јарыдат эски јажыт.

Кандый ла јердин кылыгы ла кокыры —
Канчалык табыскак таап-таппайдым.
Је карлу бийиктен слердин кожонды
Кавказтын магы ла черти деп таныдым.

Эмди ле санаамда Чегемнинг салкыны...
Салактап бийиктен учарлар учат.
Шыралу јер ле кижининг салымын
Шыркалу кайа эрлү сананат.

1980 ј.

ПОЭТ КАЙСЫН КУЛИЕВТИНГ ЧЕГЕМ
ӨЗӨКТӨН МЕГЕ ИЙГЕН «ӨЛӨН ЛӨ
ТАШ» ДЕП ЈУУНТЫЗЫНЫНГ КАДАРЫНА
ЎЧИНЧИ САМАРАНЫНГ ОРДЫНА
БИЧИГЕН ЎЛГЕР

Кавказ ла Алтайдын кайа-таштары
Канча чактарга улай шыркалу.
Кавказ ла Алтайдын канчын-јииттери
Канатту аттарлу, је јүреги шыралу.

Јүрегис шыралу — келиндер сүүгенис,
Сүүжибис бийик — тууларды сүүгенис.
Онын да учун каныбыс төккөник,
Каныбыс төгүп, астап калганык.

...Мен Чегемде болгом. Оок балдар
Озогы текши тилисле сөйлөжөт.
Кайрылык јеримде ташту ок туулар,
Тууларда јииттер алтайлап сөстөжөт.

Чегем капчалда чыдаган балдар
Кызыл күнди, кырларды журазын.
Кайрылык јеримде кару балдар
Карды ла јажыл өлөңди кайказын.

Кавказ ла Алтайдын ортозы ыраак,
Је өлөңин, тажын, карын сүүйлик.
Каа-јаада туштажып ла јүрелик,
Каткырып, кунугып, телекей өдөлик.

1981 ј.

ТҮНДЕГИ АЙДЫН ЈАРКЫНЫНА КӨРӨДИМ

Түндеги айдын јаркыны алдында
Тымык ла соок јалтырайт мөңкүлөр.
Көгөлтирим ле өчөмик ол алыста
Көлөткөлөр элбендеп, ойной бердилер.

Көрүп отырым. Көрүнбес јажыттар
Көлөткөлөр абында јажынат па?
Ыраак мөңкүлөр, ыжык јыштар
Ырызын сакыйт па, түбектен коркыйт па?

Ар-бүткен ле кижинин ортодо
Айдылбаган табышкак јажына артар.
Андый јажыттар јок болзо,
Кизи канайып КИЖИ деп адалар?

1982 ј.

* * *

Jaантайын ла сүүнип,
Сүүнчиге кул болорго
Jакшы ла эмес,
Jазап сананзан, кижиги!

Жажына ла тўнзўйип,
Тўбекке кул болорго
Жаман ла база...
Бу космосты јенген

Коркыбас ۆйдө,
Бу атомды ачкан
Ачуулу ۆйдө
Айладып көрзөн, кижиги!

Сен ырысту болзон,
Jайаачы бол!
Сен тапчыда болзон,
Тартышка јол!

1982 j.

JAАHTAЙЫH KÖGÖRÖP TEHГEPИ KÖЗИ

Jaантайын көгөрөр теңери көзи,
Jалтанбас эрлерди бийикке кычырып.
Jaантайын јажарар јердин јўзи,
Jолдорго соныркак улусты алдырып.

Je өлгөн летчиктин карган энези
Өрө көрүп, теңерини каргайт,

Тенери мында бурулу чылап.
Самолет сайалган кайаны каргайт,
Кайа каргыштан коркыйтан чылап...

1981 j.

ӨЛӨНГ ЧАБЫШ

Чабылган жаңы прокос учында
Чалкойто түшкен мен жададым.
Арыган бойым бу жалаңда
Алтан жүзүн өлөңгө тынадым.

Онон турадым. Ойто ло чабадым,
Чабадым, чабадым чалынду өлөңди.
Кезилген чечектер онтузын укпайдым,
Кезикте иштеп, ундыйдым өлүмди.

1982 j.

АДАРУЛАР

Айас ла жаңы тенери алдында
Ары-бери сунгулайт адарулар.
Олор торт ло спортчы жалаңда
Жарышка чыккан жайгы балдар.

Айса, адарулар — күннинг балдары
Агару бийиктен Алтайга түжет.
Айса, олор иштин жаңары —
Жалаңда, өлөңдө, кейде күүлежет.

Санаам менин адаруларла кожо
Сан башка јажытту талага элейтет.
Коронды ла мөтти јангы кожонго
Кожорго олор телекей эбирет.

1982 ј.

ТУУЛАРЫМА ЭРИКТИМ

Качаннан бери кажы ла күн
Кырларга көрөргө мен темиккем...
Је эмди эбире чөл, телкем,
Јылангаш арткамдый мен бүгүн!

Туулган туулар ортозында
Туулар меге јөмөп тургандый.
Је кугарган чөл бу талада
Мен соксойгон јангыс казыктый.

Эби јогын, эй, калак,
Јыгыла бергей кижии!
Тууларда меге туу тайак,
Туулар айлымдый ыжык.

Мында кызыл кумактар
Менин јүзиме тынгылайт.
Мында сары салкындар
Тыныжым бууп, тумалайт.

Күн суурылып, чөлдөң чыгат,
Кызу чоґын чөлгө чачат,
Шыралап ойто чөлгө чөңөт,
Шыркалу јеерендий табынча өлөт.

Ыжык эмес бу талага
Ыраактан, наҗылар, мен келдим.
Айылчы эмес, айдуда жүргемдй,
Алтай тууларга тургуза мендедим.

Je билерим, бу чөл, бу јер
Мындагы улуска неден де кереес.
Кумак-кулузын, кереге үйлер —
Кажызы ла ологго «Төрөл» деп сөс.

А меге мөнгүн мөштөрим керек,
Кардан өзөтөн чечектери керек!
Кажы ла туум жүрекке түңей,
Кажы ла суум каныма түңей...

Мен өскө чөлдөрдө эриктим,
Мендеп төрөл тууларга эбирдим.
«Баш болзын!» — деп улу тындым,
Бажымнанг бөркимди араай уштыдым.

1981 ј.

АЭРОПОРТТО БОЛГОН УЧУРАЛ

Аэропортко учуп келеле,
Айлыма једип болбой отырым.
Автобус јок, такси келбейт.
Акыр, эмди канайып јанарым?..

Кара «Волга» кайкалап келди,
Кабинаданг чыкты бир нөкөрим.
Азыйда кожо үренген эдибис,
Айса, айлыма кожо једерим?..

Мениле ол эзендешти,
Колын сунды, кокырлады:
«Москва ордында туру ба?» — деп,
Менен сурап, омок каткырды...

Кандый да кижини ол уткып,
Кара «Волганын» эжигин ачты.
Оныла коштой ол отырып,
Кайа да көрбөй, шунгуп калды.

Болгон нөкөрим бүгүн жамылу,
Бойым жакшы ондоп жадым...
«Атту ла жойу жолдош эмес» — деп,
Азийгы кеп сөсти санандым.

1980 ж.

АЛТАЙ ТУУЛАРЛА БАРЫП ЖАТСАН...

Алтай тууларла барып жатсан,
Удура кандый бир кижини жолыгар.
Жакшы сурабай, жанынан өтсөн,
«Жарт ла тееркек» — деп, ол сананар.

Онын учун сен ундыба,
Ол таныш эмес те болзо,
Токтой түш, колун бер,
Таңкы азып, канзан бер.

Ол бойынын кангазын
Олуй тудуп солыжар.
Ол бойынын ат-жолун
Адап, сениле таныжар.

Сөөгин сура — сөөгин айт,
Јерин сура — јерин айт...

Ийттер де мында табыжар,
Кулактары сертейип.
Аттар база таныжар,
Түмчуктары тийижип.

...Мен Москвала барып јадым,
Мун улуска туштайдым.
Је бирүзине де олордын
Бир де эрмек айтпадым.

Бирүзине де бир де катап
Каткырып удураспадым,
Карузыйла, сүүнип мында
Колымды суна салбадым,
Кыжыгым курып, кылагдап,
Кемге де кату көрбөдим.

...Мен — алтай киж. Айтсан, өй,
Бойымнан кандый мен ыраак!
Атом чакла максынбай,
Алтай чадырга бурылак!

1982 ј.

* * *

Бажым уурлайт дейдин бе?
Байла, нөкөр, арыган...
Кунук басты дедин бе?
Кемди де сен сананган,
Неден де сен оорыган...

Je бир де јерин оорыбай барза,
Сен — јок!

Эмезе јүк ле тынду.
Je көзинг курч,
көксинге сус болзо,
Сен — бар!
Сен — тирүү!

1982 j.

КЕЗИК АРАДА ӨШТҮЛЕР

Кезик арада өштүлөр
Найылардан артык болужар.
Өштүлөринг бар болзо,
Кечүни талдап кечеринг,
Керектү сөстөр талдаарың.

Je найылар жуулып мактаза,
Мандайың кезикте жарарың.
Мандайың сенин жарылза,
Маказын өштүниң угарың.

Өлүмнөң бүгүн кыйыштым,
Өштүлөрим билбей болушты.
Катап ла жүрүмди кайкайдым, —
Найыны, өштүни, түбекти ле ырысты!

1982 j.

ЎЧ ОРУС КАЙЫҒНЫҒ ЈАНЫНДА

Ўч орус кайығның јанында
Мен чыкпагам ак-јарыкка.

Ўч-Сүмер деп туу јуугында,
Алтайда чыгып,

чыктым јорыкка.

Ўч-Сүмер — улу. Эдегинде де чыksam,

Эң ас элдин уулы деп адаладым.

Је ыраак ла өскө талага барзам,

Россия уулы деп бойымды адайдым!

1982 ј.

ЎЛҮШ КҮСКИ УЗУН ТҮН

Ўлүш күски узун түн...

Мен барып јадырым.

Кайда конот не алтын күн,

Кайда менин јаларым?..

Кылайар јылдыс јок тушта,

Куштар да азар тегериде.

Је карануй, ўлүш бу јышта

Күйет јүрегим көксимде.

1982 ј.

БИР ЛЕ КҮН МЕН

Бир ле күн мен,

Серенкенин агажы чылап,

Јалбырт эткен бойынча,

Јап ла өчүп каларым.

Јаш тужымда көөрөжим
Јаражы коркыш ол болгон.
Јүрүмге менин көрүжим
Јаңыс ла ырысла оролгон.

Тенери өрө тебинип,
Чыгар кептү мен жүргем.
Кижини мөңкүлик бүткен деп,
Канайып калас иженгем?!

Көкти, чечекти тепсегем,
Көзим јумук, јаш болгом.
Көкип јаланла тееригем,
Көлөткөмди де болгобоом.

«Кижинин жүрүми кыска!» —
деп,
Кимиреер болды жүрегим.
Ак-јарыкка, байла, мен
Айылчы болуп келбегем?..

1981 ј.

* * *

Кижиликтин көп сабазыла кожо
Јолдорды мен јойу өдөдим.
Кижиликтин ас сабазыла кожо
Јорго минип, мен јортодым.

Кижиликтин көп сабазыла кожо
Јеткерлү јерди ле тенерини сүүйдим.
Кижиликтин ас сабазыла кожо
Агару кырларла амырап базадым.

Жолдорымды кечире
«Jo» — деп айтпас улдамдар!

Ээн тегери түбинде
Малта ошкош уур ай...
Айса, мен түрмеде?! —
Арга кайда, кудаймай!

Чындап та, мен эм кайда,
Кандый талага кел калгам?
Кайран чадыр айлыма
Канайып ойто жанатам?..

Кайда да анда, кийнимде,
Ундылган ыраак жүрүмде,
Улустын тирүү үндери,
Улу ла кўнингги иштери...

Жас эркелүү кыраларда
Жайылып аштар жажарат.
Городтордо, журттарда
Корболоп балдар жаш алат.

...Jок, jок, jок.
Кайда кайра jол?!
Бастыгадым мен каран,
Бастыра бүгүн кап-кара!

Тенкейген тегери түбинде
Темир булуттар тым турат.
Канымды, үйе-сөөгимди
Кайылткан корголжын туй тудат!

Эбире күнүрейт темир ой,
Эбире көрүнөт темир өң!

Кайда тынду сууларыс,
Кайда апагаш кууларыс?!

Кайда төрөл төндөрим,
Кайда тебелейт төөлөрим?..
Кайттым деер!.. Мен кайда,
Кандый өскө талада?

Көк жарамас, ойгондым!..
Күн чалыйт — күнге көрөдим.
Айлымнан чыга конодым,
Ат чакыда — ого көөрөйдим!

Кайда каргышту темир тала? —
Качан да оны мен сүүбезим!
Темир жүстү улус кайда? —
Терлү колымды ологорго сунбазым!

1980 j.

* * *

Качан да болзо, жылдыс кайкал! —
Жылдыс болуп канайып бүтпегем?..
Жол кырында көк тө кайкал! —
Өлөң болуп не өспөгөм?..

Бу туулар ла аттар да кайкал,
Тыбырап түшкен жаңмыр да кайкал!
Тенгери алдында кар агарат,
Теренг ле тайыс суулар агат.

Ак-жарыкка жайалар тужымда
Олордын бирүзи не болбогом?!.

Темирдин, таштын, оттын ордына
Темир, таш, от не болбогом?..

Je быйаным јетсин, бийик салымга! —
Јерге кижн болуп јайалгам.
Онын учун бу телекейлик салкында
Мен от, таш, темир болуп кубулгам,
Онон ойто ло бу ак-јарыкка
Кижн болуп мен јаныдан јайалгам!

1979 ј.

КУЛДЫК КАНДУ УЛУСКА АЙТКАН СӨС

Мен омордын јалт эдип јарыганын көрбөдим,
Мен омордын јап эдип өчкөнин көрбөдим, —
Талымзу јүстеринде таркабас туман омордын,
Тамырларында кулдык кан омордын...

Оодо соготон јеткерлү кинчекти
Оодо-јемире омор согушпас.
Оотпой эдинер јебрен эленчекти
Оотпос арга омор табышпас.

Уйкулу јүстерине көргөмдө,
Улу короным кайнап чыгат.
Јарашка да, көөрөмгө дө
Јалку кандар јалбыш јок артат.

Оорый берер сыс көксинде, байла, јок,
От чагылтар кос көстөринде база јок!
Јаман өйдө — јарганат омор,
Јакшы өйдө — јамыркак омор.

«Таг атты!» — деп омордын
Сүүнгенин кижн бир билбес.

«Тўн тўшти» — деп олардын
Туйуксына тўшкени сезилбес.

...Je канайып кайкабас! —

ончобыс

Јаңыс өйдө жүр јадыс,
Јаңыс кемирү кеч јадыс,
Јаңыс тилле айдадыс,
Јаңыс күнге көр јадыс, —

Je, чындап та,

канайып кайкабас

Кулдык канду улусты?!

Je баш болзын,

олор ас —

Бөктөп болбос күнисти!

1979 j.

* * *

Ўйтчы, сескир ийт чилеп,
Ўылдарды ээчий јеледим.
Аңзынып, көрүп, бедреп,
Арттан артка једедим.

Карангуй караннан мен коркып,
Калын тошко базадым.
Јалакайды, јакшыны мен көрүп,
Јанында куйак болодым.

Бу жүрүмде чындыкка
Буудак өтпөй јетпезин.
Је мойнын кандый тузакка,
Кайда кирер — билбезин...

Онын да учун мен бүгүн
Ойгорлорды тындайдым.
Jүзүн сөстин jүс өнгин
Кара ла Акка ылгайдым.

«Узун тил башка једер,
Узун тискин колго оролор» —
Шүүндеп, ончозын шүүйдим,
Шүүлтеден шүүлте түүйдим.

Јастырамды бойым табадым,
Јакшыга катап јүткийдим.
Ол јаратка табартып,
Бу јаратта јүредим.

«Бок катканча јыдузын
Таштабас» — деп ондодым.
Алтайдын чечен бу сөзин
Айдар јерде айдадым!

Чындап та, јытчы ийт чилеп,
Чындык бедреп јеледим.
Ол јараттан экчелип,
Бу јаратка једедим...

1979 j.

ЫЛКЫЧЫ ЈАЖНАЙДЫҢ АК-БОРО ДЕП АДЫНА АЙДЫНГАН СӨЗИ

Эй, мениң Ак-Бором,
Эр бойымды тындазан,
Эрјинем, кайран Ак-Бором,
Эмди мени кайказан.

Көрзөн, мен эзирик,
Мен жүрүмнөң эзирик!..
Жаман меңе сананба,
Жаан сүүнчилү мен эдим,
Көксимде ырыс күйгендий,
Көкип, омок мен келдим,
Калак, жаман сананба!

Орден бүгүн мен алдым,
Алтын-мөңгүн анда бар.
Жонноң быян мен уктым,
Жорго адым Ак-Боро..
Бу сүүнчини балдарыма айдар деп,
Бу тууларды туулай мантаттым.
Чөлдөрлө чөйө шунуттым,
Чөкөнбө, Ак-Боро, ой, адым!

Бу сүүнчини үйиме айдарга
Кара теринг кайнада чаптым,
Канадым мениң, Ак-Бором,
Оның учун мантаттым,
Онойып бүгүн манзаардым,
Октоң түргөн Ак-Бором!

Тыныжын сениң уур чыгат,
Тыркыражат колтыгын.
Эрјинем болгон эрке ат,
Божодойын колонгын.

Кайран мениң Ак-Бором,
Кажы, жалынды сыймап койойын.
Окшоп ийейин, Ак-Бором,
Көстөрингнөң окшойын,
Көдүрө бойынды сыймайын,
Көөркийим мениң, Ак-Бором!

Төрөлимниң јаркынду ол сөзи
Төжимди мениң кенгитти...
Айдып бер, сени, Ак-Бором,
Азыраган кижі кем эди?

Сен билерин, Ак-Бором,
Канча јылга јылкыны
Кабырганым билерин.
Карындаштарыңа сениң, Ак-Бором,
Сыйындарыңа сениң, Ак-Бором,
Кару болгом, билерин...

Олордың јайым киштежи —
От-јүректе кожомым.
Олордың көзи, кулагы —
Мениң көзим, кулагым.
Је ончозынан эң артык
Кару болгом мен сеге.
Акту бойым мен ачык
Айдып турум мен сеге:

Јайалганду Ак-Бором,
Јажнай сени јажына
Јамандап качан да айтпаган:
Уйатка тўжўрип, Ак-Бором,
Уйга сени тўндебеем,
«Чочко» деп сени, Ак-Бором,
Чололоп, калак, билбегем.

Мен де билерим, Ак-Бором,
Мениң јети баламды
Азыраарга болушкан.
Угуп турун ба, Ак-Бором,
Ундыбагам, эрјинем...

Ундыбагам, эрјинем,
Уур ажуларды сен ажышкан,

Узун јолдорды кыскарткан.
Айланайын, Ак-Бором,
Алдыңа чөгөдөй тўжейин!
Эбирейин, эрјинем,
Эрдиннен окшоп ийейин...

...Ой, канадым, Ак-Бором,
Ойто ло сени тужайдым.
Онын учун, Ак-Бором,
Өөркөбө меге, сурайдым.
Сен — меге кереестен кереес,
Сен меге эртен де, бүгүн де керек.
Аргам јок, Ак-Бором,
Агын сууга, ак одорго
Анайда божодып болбозым.
Сен мени ондоорго,
Меге канат болорго,
Байла, бүткен, бодозом!

Је бат, Ак-Бором,
Бар, амыра, Ак-Бором.
Арка бойынды мен эмди
Алтын айга бер јадым.
Арудан ару ак сынга
Анданып ал деп айдадым.
Апагаш эрјине тиштеринди
Ак өлөнгө табыштырып јадым.
Аржан-кутук сууларга,
Аалга јараш тымыкка
Арыган сынын сергизин...

Сен — менин эрјинем,
Эр бойымнын эркиним,
Кайран менин Ак-Бором,
Канадым болгон Ак-Бором.

Ак-Бором, көрзөн, айдын бийигин,
Ак-Бором, көрзөн, Алтайдын бийигин!
Ак-Бором, сен менин кудайым,
Сен менин куучыным,
Эң артык сөзим,
Экинчиде — көзим...
Меге жаман сананба,
Мен бүгүн эзирик,
Мен жүрүмнөң эзирик!

1978 j.

ЫЛКЫЧЫ ЈАЖНАЙДЫҢ КОЙ СОЙОР АЛДЫНДА АЙДЫНГАН СӨЗИ

Канайдар база, койым, канайдар,
Калганчыда нени айдарым?..
Ак-жарыкка мал эдип
Азыраган, чыдаткан ол эдим.
Арга жокто мен сени
Ак-жарыктаң айрып жадым,
Канайдар база, койым, канайдар...

Кураган тужында мен сени
Кучактанган да эдим, ак койым.
Арка-мойнынгды мен сенин
Сыймаган да эдим, ак койым.
Сен керегинде кожон до,
Коо-жараш чөрчөк тө
Бу жүрүмде мен айткам —
Эмди мен канайдайын,
Эмди не деп айдайын?..

Канайдар база, ак койым, канайдар,
Кажы барарың, салымың андый.

Канайдар база, ак койым, канайдар,
Кажы барарым, салымым мындый:
Азыраган ак малын
Арт-учында кижн сойор!
Арганы кайдан табайын,
Айса, кинчек бу болор?..

Ачабым учун мен сени
Агару жүрүмнөң айрыбай жадым, —
Азырайын деп балдарымды.
Өч аларга мен сени
Өлтүрөргө, койым, тутпадым —
Күреелей түшкөн айылчыларды
Күндүлөп салар деп санандым.

Сеге жүрүм берилген, койым,
Сен жүрдинг.
Меге жүрүм берилген, койым,
Мен жүрүм...
Шокчыл бүткөн мен эмезим,
Шорлу уурчы мен эмезим.
Өлөң жийтен салымду болзом,
Өскө эрмек айтпас та эдим.
Же канайдар база, койым, канайдар,
Кандый менде арга бар, айдып бер?..

Кижн болуп бүдөрдө,
Кижининг салымы андый:
Ак малын азыраар,
Оны кичеер, кабырар.
Ак малын азыраар,
Арт-учында жоголтор.

Мындый жеткер-кинчекти —
Сени азыраар,

Сени өскүрер, өлтүрер жанды
Сананып мен таппадым,
Салымнанг некеп албадым!..

Ак-жарыкта кижн жок болзо,
Ак мал да кайдан болор.
Ак-жарыкта мал жок болзо,
Айса, кижн де жок болор?..

Бой-бойынан ончозы
Бу жүрүмде, жарт, камаанду.
Тындунын, кижининг ырызы
Телекейле, жерле колбулу.
Мынайып бойыма айдадым,
Мынайып бойымды актадым.

Ар-бүткен жайалардан ала,
Ак-жарыктын бу алдында
Бастыра неме быйанду,
Бастыра неме өлүмдү!..
Канайдар база: ак койым, канайдар,
Калас незин көп айдар...

Сенен болгой, эржине ат та өлүмдү,
Эр бойым да — мен өлүмдү.
Өлүмдү эмей жайым куштар,
Өлүмдү эмей чечектер, агаштар...
Бис жүрүп жадыбыс,
Бистинг салымыс — бир салымнын

мизинде,

Бистинг үле-коногыс
Билерге күч тизүде.

Канайдар база, ак койым, канайдар,
Бир катап ой келер,

Мениң де жүрүмим үзүлөр.
Жүрүмде текши бир таңма,
Жүрүмнинг учы бир тармы,
Канайдар база, ак койым, канайдар...

Ак-жарыкта тирүү тужында,
Ак койым, жаманымды ташта!
Канайдар база, ак койым, канайдар,
Кандый да өскө аргам жок, нени айдар?!.
Мениң де тыным кыйылар бир тушта,
Же болды, ак койым, жаманымды ташта!

1978 ж.

БОТОГОЗЫ ӨЛГӨН ТӨӨ

Ботогозы өлгөн төө дезде
Бойынын бу түбегин
Ундыбас дежет үч жылга:
Корон-соок то ол болзо,
Коромжы болгон ол жерге
Конорго келет кышкыда.

Кастан алган ол мойны
Кайыш кептү салактап,
Кижиден артык кыйналып,
Курсак жибей, санааркап,
Төө жагыскан карыгат,
Көстөн канду жаш тамат...

Балазы өлгөн ол төгди
База ла катап айланат,
Эмчеги сыстап, түбинде
Эрикчел-корон күй жадат.

Кыш ойинде бу төндө
Кар кажайбайт — карарат.
Жасты сакып, бу төндө
Жагыскан төө карыгат.

Жай келгенде, бу төндө
Жажарып өлөң чек өспөйт.
Канайдарың бу төөнүн
Карыкчалы чек өтпөйт.

Баш ла болзын, кыйынын,
Баш ла болзын, кылыгын!
Ачуга, түбекке бастырат,
Аңдый кийик ол турат.

Мындый өйдө ол казыр,
Мылка базар, өлтүрер!
Жүс те жылга сен кабыр,
Жүзинди туй түкүрер!

Же төөчи оны билер —
Туйбаладып айдабас.
Канайып килемжи жетирер,
Канайып оны аайлабас!
Үч жыл үч ай ол эмес,
Эне төө эригет.
Өй — нени де ол сеспес,
Өйди солып, өй келет.

Же өлүмге бүтпей, эне төө
Өчөжип, төңди айланат.
Карарып жаткан ол төңгө
Канду көстөң жаш тамат.

1978 ж.

* * *

Кенете ле — «күрс» — күс!..
Тенгериде — күс, телекейде — күс.
Јүрегимде — күс, јүзимде база күс, —
Эбире тайга ээн ле күч...

Эй, калак, эриктим,
Эрмек-сөскө эрийдим!
Эжиге база эриктим,
Эрјинемди ээртейдим,
Элес эдип јанадым!..

Ол мөш бажында бозорот кузук,
Эртенге јетире андый ок узак.
Эртенге јетире 200 јылдый,
Эртенге јетире эбирбес јолдый!

Јок, өчөжип бу тайгага
Өнөтийин артып калзам,
Кечеги табышту талага
Керде-марда јанбазам?!.

Бат кандый санаалар
Бажымды бүгүн ээлеп јат.
А јелбис-јерлик салкындар
Јебрендикке апарат.

Энгирлер сайын тийингдерди
Эреп-сойып отыарым.
Эриксем, бойымды, тундерди,
Айды, арканы тындаарым.

Сөсти кемге айдарым?..
Одыма, байла, айдарым.

Онон — мылтыгыма,
Адайын деген мыйгагыма...

Ой! Кенете ўстимде
Кызарып келгенче,
Кыйгы чўйўт кем де...
Бу кем, ўйим бе?
Айса... айса, ўйим бе?!.

Кўк жарамас, ўстимде
Кызарып, кызып келгенче,
Ай бийиктен кыйгырат,
Ач-амырым аскырат.

Ай бийиктен кыйгырат,
Таныш ўнле алдырат:

Айдын ару жүзинде
Абакайым жүзи эбелет.
Ўзўлбес, алыс сўзинде
Ўйимнинг ўни сезилет.

Эбире тайга, ээн кўс,
А жүрегим дезе «кўрс ле кўрс!»

Чындап та, менинг ўстимде
Кемнинг чырайы энчейет?
Жўрегимнинг терен тўбинде
Кандый толку экчелет?..

Айса, ўйимнинг жүзи бу эмес,
Ўйемнинг кебери болды ба?
Ўзўгим кескен бу элес
Ўйдинг кыймыгы болды ба?..

Je кемнинг де болзо бу кыйгы,
Jарт, мениле колбулу.

Јүрегимде не кыйын,
Јүрүмим неле бурулу?..

Кем де быжу алдырат,
Канымда кыйгы угулат.
Өйим мени кычырат,
Өзөгим каруу жандырат.

Јирменчи чак — уур чак,
Кайдаар оноң бис качак?..
Ол — бойыстың жүрүмис,
Ол — бойыстың жүктүгис.

Тайгада оноң жажынып,
Табылбай барар арга жок.
Жажыннан болзо, жаш сынып,
Јаба шунуур жаңыс јол.

Эй, эзен болзын, ээн тайга,
Эзен бе, табышту сен тала!..

1979 ј.

* * *

Энгирги бозом алдында,
Эки пөтүк ол чылап,
Эки от кызарат.
А мениң дезе санаамда
Кайрылык јурт. Уулчактар.
Канду ла кату ол јылдар
Катап ла ойто јуралат.

Бис — јууның балдары, —
Ончобыс ла торо,

Онын да учун боро...
Je кудус тўнгей ле кутус,
Та жылдыс, та кумдус!

Эмди ол бозомдо
Эки отко көргөмдө,
Чын ла бой-бойына
Чураарга турган пөтүктөр.
Жалаалары жайылып,
Канаттары капсылып,
Удур-тедир согу жар,
Уулчактар кудын куйбуртар.

Онон бистинг ортодон,
Эки пөтүк ол чылап,
Экүбис чыгар күрееге.
Эмеш-убаш болго жор,
Эдек-женгенг тудужар —
Кемизи эркин күреште...

Маргаан — ол маргаан,
Мары тўнгей не болзын!
Кемизи — «тас», кемизи —
«каан» —
Керектинг чыны жарталзын!

Эки пөтүк согу жат,
Эки «кезер» күрежет...
Жендирген ол пөтүктинг
Жуңгы мында жулунар.
Канчаны көргөн көөжистинг
Түбине түжүп, ол кайнаар.

Женген «баатыр» алдына
Пөтүктинг буды салылар.

Јендирткен «тастың» алдында
Јектүлү мойны сарбайар.

...Эмди энирги бозомдо
Эки отко көргөмдө,
Эки кызыл ол пөтүк
Кара көөшкө түшпеске
Канат-жунын жулужат.
А менин ыртык јаш тужым
Јендирбеске, јенерге,
Кул болбоско тартыжат.

1978 ј.

МЕНИН ЈУРТЫМ

(Солдаттын самаразынан)

Менин јуртым туулар ортозында,
Кабайда јаткан баладый билдирет.
Сергелен пөтүктер таңды кайдан да
Таң алдында алдырып келет.

Ўргүлјиге таныш менин јуртым
Уйлар мөөрөжиле, аттар киштежиле.
Ўргүлјиге јуук кайран јерим
Өтөк-баргаанын өдүни јыдыла.

Менин јуртымда кыстар каткызы
Меге јалакай ла омок угулат.
Менин јуртымда уулдардын калтазы
Кыстар чүмдеген кееле јуралат.

Јол јакалай јангы туралар
Менин јеримде јергелей тургулайт.

Онын да учун боро...
Je кудус түңей ле кутус,
Та жылдыс, та кумдус!

Эмди ол бозомдо
Эки отко көргөмдө,
Чын ла бой-бойына
Чураарга турган пөтүктер.
Жалаалары жайылып,
Канаттары капсылып,
Удур-тедир согузар,
Уулчактар кудын куйбуртар.

Онон бистин ортодон,
Эки пөтүк ол чылап,
Экүбис чыгар күрееге.
Эмеш-убаш болгожор,
Эдек-јенненг тудужар —
Кемизи эркин күреште...

Маргаан — ол маргаан,
Мары түңей не болзын!
Кемизи — «тас», кемизи —
«каан» —
Керектин чыны јарталзын!

Эки пөтүк согужат,
Эки «кезер» күрежет...
Јендирген ол пөтүктин
Јуны мында јулунар.
Канчаны көргөн көөжистин
Түбине түжүп, ол кайнаар.

Јенген «баатыр» алдына
Пөтүктин буды салылар.

Онын да учун боро...
Je кудус тўней ле кутус,
Та жылдыс, та кумдус!

Эмди ол бозомдо
Эки отко көргөмдө,
Чын ла бой-бойына
Чураарга турган пөтүктер.
Jалаалары jайылып,
Канаттары капсылып,
Удур-тедир согу жар,
Уулчактар кудын куйбуртар.

Онон бистин ортодон,
Эки пөтүк ол чылап,
Экүбис чыгар күрееге.
Эмеш-убаш болгожор,
Эдек-јенненг тудужар —
Кемизи эркин күреште...

Маргаан — ол маргаан,
Мары тўней не болзын!
Кемизи — «тас», кемизи —
«каан» —
Керектин чыны jарталзын!

Эки пөтүк согу жат,
Эки «кезер» күрежет...
Јендирген ол пөтүктин
Јуғы мында јулунар.
Канчаны көргөн көөжистин
Түбине түжүп, ол кайнаар.

Јенген «баатыр» алдына
Пөтүктин буды салылар.

Јендирткен «тастын» алдында
Јектүлү мойны сарбайар.

...Эмди энирги бозомдо
Эки отко көргөмдө,
Эки кызыл ол пөтүк
Кара көөшкө түшпеске
Канат-жунын жулужат.
А менин ыртык жаш тужым
Јендирбеске, јенерге,
Кул болбоско тартыжат.

1978 ј.

МЕНИН ЈУРТЫМ

(Солдаттын самаразынан)

Менин јуртым туулар ортозында,
Кабайда јаткан баладый билдирет.
Сергелен пөтүктер таңды кайдан да
Таң алдында алдырып келет.

Ўргүлјиге таныш менин јуртым
Уйлар мөөрөжиле, аттар киштежиле.
Ўргүлјиге јуук кайран јерим
Өтөк-баргаанын өдүни јыдыла.

Менин јуртымда кыстар каткызы
Меге јалакай ла омок угулат.
Менин јуртымда уулдардын калтазы
Кыстар чүмдеген кееде јуралат.

Јол јакалай јангы туралар
Менин јеримде јергелей тургулайт.

Олордын јанында озогы чадырлар
Ойгорлык јебрен ыштарла таңкылайт.

Менин јуртым — адам мында
Азыйда эмдик аттар үреткен.
Бу ла мынанг энем качан да
Ыраак јолдорго мени үдеген.

Менин јуртым — ол улустар,
Меге кару ла јалакай јерлештер!
Кандый ла кижии мында табылар,
Кандый да ағылу кылыгын көргүзер.

Менин јерим санг башка јер:
Бийик үредүлү де улус бар,
Бичик көзин билбези де бар.
Мында малчылар ла трактористтер,
Јажырбазым, канайып јажыраар,
Јалку да улус јеримде бар...

Менин јуртымда санг башка кийинер:
Кезигин көрзөң, кыйулу тонду,
Кызыл булгайры алтай өдүктү.
Кезигин көрзөң, орус костюмду,
Је түлкү бычкак седен бөрүктү.

Менин јуртым туулар ортозында,
Је туйук ла карангуй ол эмес.
Ичкери барган онын јолында
Ильичтин јаркынду оды үзүлбес!

Алтайдан ыраакта мен жүргемде,
Алаканымда јаткандый јуртым јуралат.
Эр-јажыма эт-јүректе
Јеримнинг эрке эрмеги тыннанат.

1959—1979 јј.

ХИРУРГКА КЕСТИРЕР АЛДЫНДА БОЙЫМА АЙДЫНГАН КЕРЕЕС СӨС

Нөкөр хирург!

Өскө кем де мен эмезим,

Мен — алтай малчы ла алтай поэт.

Јүректин тыныла айткан сөзим

Јүрүмде тирү арткай бет?!.

Нөкөр хирург!..

Јажырбазым — аракы ичкем,

Је јабар-түбек этпегем јоныма.

Кечүлер талдабай, суулар кечкем,

Кемди де баштагам јүрүмнинг јолына.

Јүзиме көп түкүрүктөр түшкен,

Је јүрүм кеендик — түңей ле бүткем!

Найыларым ыраак јорыкка үдешкен,

Нак санаалу ичкери јүткигем.

Эртенги тегери эмдигизинен

Айас болор деп јажына бүткем.

Эртенги сөзибис эртегизинен

Эркиндү јаңылзын — мен иштегем.

Нөкөр хирург!..

Слердин бычакты

Эди-каным элтертет эртеден.

Је канайып јажыар кату чынды,

Коркып јадым коркышту «эмдештен»!

Коркып јадым: өлүмнен эмес,

Коронду, кинчektү ол оорудан.

Билерим, кижн мөнгүлик эмес,

Је јиит чагымда канайып өлөтөм?!.

Мен — алтай малчы ла алтай поэт,
Өлзөм — өлгөйим, керек бет!
Кижиге учун килеп айтканым,
Кеендикти бедреп, кемге де ачканым
Келер өйлөрдө, айса, артар?..
Нөкөр хирург!..

Слерге бүдөдөм,
Ус колоорго бычакты алыгар!

* * *

Кандый жакшы канчын болоры! —
Сенин тенгерин көктөн көк,
Сенин алдында жылдар да көп!
Агын суулар — кечүни кайдарын,
Алдында туулар — ажуны кайдарын!..

Кандый жакшы канчын болоры! —
Кажы ла келген жас дезе
Канында сенин, жүректе кожо!
Кажы ла жараш кыс өтсө,
Көксинде ойгонор иженчи-кожон!

Кандый жакшы кадык болоры! —
Оорыган улус оорып ла жаткай,
Онызы сеге не керек.
Алдында телкем, туркаары жай,
А көгүс бойдо — жаш жүрек!..

...Көзнөк өткүрө телекей карайдым,
Коркышту ыраак көгөрөт сындар.
Учуп бараткан кушты кайкайдым,
Удабас ла ол көрүнбей калар.

О, кандый жакшы кадык жүрери,
Же онон артык канчын болоры!..

* * *

Лайгы тан — јажыл күүк
Меемде менин јынгылдайт.
Карыкчалду кандый да күү
Кабайымды менин эм јайкайт.

Карлу ла ыраак талада
Кайкалду јажыл тыт турат.
Јажыл тыттын бажында
Јажыл күүк отырат:
«Јаш тыт»! — деп, ол эдет,
«Јаш сөөк!» — деп эбирет.

А мен дезе ол тыттын
Төзинде тымыган јададым.
Бу Алтайга ол јерден
Бурылып болбой турадым.

...Ойгонып келзем, јажыл күүк
Одоштой кырда эдип јат.
Је өлүм керегинде очош күү
Ўстимде менин айланат.

* * *

Бир катап ой келер —
Өлүм јаба ол једер.
Јолдорымла баспазым,
Јокты, барды билбезим.

Эртен тураны тондолто
Эрјинем киштеер — укпазым.
Ажудагы тандактан
Аннын сомын көрбөзим.

Эринимнен окшоп ий,
Эркенди, эжим, сеспезим.
Јүзимди сыйма, көзиме тий,
Күлүмји сеге јайбазым.

Амаду ла ачык јол
Канайып капшай кыскарар?..
Түн де түшпес, түш те јок
Орооннон ойто кем јанар?..

Јок!..
Айланып јастың келгенин:
Көкти, чечекти уткыйын.
Аркада күүкting эткенин
Соныркап, сүүнип угайын.

Мендебей ле одымның
Јанында эмеш артайын.
Эртен тура адымның
Киштегенин угайын...

ООРУ УЛУС

Оору улус бой-бойына
Ончо јанынаң килежер,
Ончо јанынаң болужар.
Базып болбозын бастырап,
Колтыктаар ла јединер.

Курсак ичип болбозын,
Курсактаарга кичеенер.
Керек дезе кезикте
Калбактап сүт те ичирер.

Оору улус бой-бойына
Ончо јанынаң јалакай.

Олорды эмчилер јаспагай,
Каткызыла олор эмдежер.
Калыражып база эмдежер.

...Эй, оору најыларым,
Ортогордо слердин јадырым,
Слерге көрүп сананадым,
Бойымнан, слерден сурайдым:

Бу больницага киргелекте,
Баштарыс бийик, кадык јүрерде,
Кандый талада бис болгоныс,
Кандый јерле бис басканыс?..

Бу больница ыраак тушта,
Бойыска мынайып килешкен болзобыс,
Бойысты мынайып билишкен болзобыс,
Айса болзо, эрте карыбас,

Эрте аксабас ла артабас,
Сокорыбас — ыраак көрөр,
Сообос — јалбырап күйер,
Сан башка јүрүмдү,
Сан башка улус болор эдис.

Је канайдар, бойыс бурулу...
Јок, јирмезинчи чак оору,
Онын да учун бис оору.

1981 ј.

КЎСКИ ОДУДА

Шык ла эткен кара тўн,
Шылырайт суучак өлөңдү жикте.
Кенете чочытты ачуулу ўн —
Кастар калагы караңуй бийикте.

Кўски салкын. Агаштын чыкырты.
Кўўним караңуй. Алтайым ээн...
Кејим-токымым тайгада чыктыды,
Кемге мындый жүрүм кеен?..

1980 ж.

УЙГАШТЫРЫЛБАГАН «АК» ЎЛГЕРЛЕР

* * *

Нени де мен сананбай,
Садта амырап отыргам.
Кенетийин бийик теректер
Келип салкынга шуулашкан.

Кайда да, терең көксимде,
Кандый да агаштар өскөн деп,
Качанның качан азыйда
Канайып сеспеген болотом?! —
Көксимде өскөн агаштар
Көөрөп база шуулашты!..

Ойто ло катап мен
Балдарым керегинде,
Оноң төрөл јеримде,

Сыйнымнын айлында,
Оорып јаткан энем керегинде
Агаштардын шуулты ажыра,
Амыры јок түймеени ажыра
Ачу, ачу санандым...

Кандый да кычыру,
Кандый да алдыру
Көксимде көйлөйт,
Көдүрип көнжийт...
Энемнинг чырайы,
Балдарымнын көстөри
Кенете алдыма эбелет.

Жайымжыыр ой јок,
Јанарга мендедим.
Тенгериде ле терен көксимде
Теректер шуулажат,
Теректер шуулажат...
Калак ла де,
Кайтты, не болды?!
Не деп шуулажат?
Каным, чыткыдым
База шуулажат!

* * *

Јалаң. Јаңмыр. Салкын.
Эбире күстин күскүзи.
Аш кылгазы агарар
Тымык, тымык јалкын.

Кыр эдектей обоолор
Кандый да калын санаада.

Калын ашты кечире
Машина мантап барадат.

«Бир ле чарак ол арба —
Туу ажарга болужар» —
Эне-аданын айтканын
Эске мында алындым.

Јаландардын үстиле,
Јыланаш балдар ол чылап,
Кызыл-чийик јалкындар
Кыйа-теје јүгүрет.

А менин меемде кенете
Элес эдип бир јалкын
Ойгоно мында чарчайла,
Озогызын ойто јарытты:

Јуунын казыр јылдары.
Јуртыс — торо.
Очоктор — боро,
От то јок.
Оостор ачык — сурап јат.
Ўстимде јалкын.
Јагмыр табырайт.
Кўстинг ээн кўскүзи...

* * *

Бу телекей керегинде сананзам,
Бүткүл агашты, јырааны јыга табарып,
Апагаш карга анда-мында канын чачылтып,
Аар јоткондый изин ак-јарыкка артырып,
Шунуп бараткан шыркалу сыгындый,
Бу телекей керегинде мен сананзам...

Шак андый! Бу телекей —
Шунгуп, күйүп, шуулап бараткан
Шыркалу сыгын, шыралу кан!..
Эм болотон ээлү кутукты
Эмди јолында ол тапкай не?..
Эмезе бир ле элеске,
Бир ле, бир ле эмешке,
Ол сыгын, шыркалу сыгын
Сондоп јолдо калгай не,
Солыктап-тынаастап барып јадала,
Сокороп тамыга күзүрей бергей не?..

* * *

Бу тегери алдында
Бүткүл чакка турган
Бир тыт чылап күзүреп,
Бистин јурттан бүгүн
Бир карган өрөкөн
Јыгылып, јылыйып,
Јажын-чактарга ырап калды...

Төрт пө, беш пе карган
Карганактын межигин
Ийни орто салала,
Ичкери баскылап ийдилер.

Је бистин јурттан
Ол улустын кийнинен
Бир де ат барбады,
Бир де ийт барбады,
Бир де јиит баспады...

Ак кардын үстинде
Ачу сыктайт салкын.
Айтсагар меге,
Бу кандый салым?!,

КЫШКЫ ЭЛЕС

Ак-чанкыр кар амыр.
Айландыра тымык кыш.
Көксим менин телкемжийт,
Көдүрилет тегери.

Ар-бүткеннин аалгазы
Айтпасты каран айдып јат.
Кышкы агаштар бажыла
Күн тоолонуп келедет.

Ненин де учун кенете
Сөс керегинде санандым:
Бу јарашты јураарга
Будуктар јок деп чөкөндим.

База эмеш турала,
Балдарым керегинде санандым.
Ар-бүткенди, Алтайды,
Акту бойымла колбузын,
Азийгы, эмдиги јүрүмди
Агарган карга көрөлө,
Айладып, ойто санандым...

Өлүп калзам, кыш артар,
Агаштардын бажынан
Күн база ла мынайып,
Күрееленип ол чыгар.
Айса болзо, бир катап
Бу ла турган јериме
Менин уулым бас келер.
Карга көрөр, мен чилеп,
Өлүмди, јүрүмди сананар.
Кенете ар-бүткеннен

Келип онын көксине
Менин үним томылар.
Кандый да бир элеске
Адазын тыгдап уулым
Жалакай-быйанду сананар.
А күн дезе бийиктен
Кышкы агаштар бажыла
Онын будынын алдына
Тоолонуп, жылбырап келедер...
Ол ыраак өйлөрдө,
Бир катап кышкыда,
Бир элеске мен быжу
Тынданарым, уулым.
Онын учун сен бого,
Бу ла кышкы аркага,
Келип ле тур, уулым...

* * *

Айдып беригер меге, улустар,
Кайнаган кара казаны жогынан
Кайдарым мен бу кызыл отты?..

Айтсагар, айтсагар, улустар,
Буттарымнын алдында
Бу кара жер жок болзо,
Кайдарым мен бу кызыл күнди?!.

КИЖИНИНГ БАЛАЗЫ

Жастын жажыл жалбыжы —
Он сегис жашту жаш кижиги.
Мүркүт кептү учарын,
Көпти көрөрүн, угарын, —
Кижининг ЭРКЕ балазы...

Эрјине атты ээртей согуп,
Элес эдип сен каларың.
Бийик тууны ажыра шунуп,
Бийик салым учурын билеринг, —
Кижининг КИЛЕГЕН балазы...

Он сегис јашка једеле,
Отты от деп ондоп јүр.
Таныдым, билдим мен дейле,
ТАМЫГА түштинг, ајар јүр —
Кижининг кинчектү балазы...

Сен — КИЖИ! Балык эмезинг,
База бил: жүзерге күч жүрүмде.
Айтканыма ајару салбазанг,
Ачынбас турум мен бир де, —
Кижининг КИН балазы...

Он сегис јашту — сен «ойгор»,
Ончозын тоолоп болбозым.
Алдыңда алыс ол јолдор —
Ажатан, өдөтөн бозогон,
КИЖИ бол, кижі балазы!

ЈҮРЕК СЫЗЫ ЭКЧЕЛИКТЕР

1

Төрөл јуртыма барбаганым
Төрт јылдан ажа берди.
Качан ого мен барарым,
Качан көрөрим јеримди?..

Је бир ле күн јуртыма
Једип барган јүрерим.
Энемнинг эски чадырын көрөлө,
Эки көстөң јаш төгөрим.

2.

Энемнинг сөөгининг ўстинде
Эрке јастынғ өлөнги јажарат.
Јаркынду кўнге олар ўстигип,
Јаркынду, омок кожонын јаргылайт.

Энемнинг сөөгининг ўстинде
Эрке јажылга эригип көрөдим.
Кугарган салкынду куу кўскиде,
Кулузын чылап, јангыскан турадым.

3

Өскөн јеримде менинғ эмди
Өскө ўйе чыдап калган.
Олор ондобос јүректе сысты,
Олор мени кайдан таныйтан!..

Өскөн јерим, ыйлашсан кожо,
Өскүс, јангыскан артып калгам.
Энем јокко ээндий мында,
Эмди кемнинг эжигин ачатам?!

4.

Кайран төрөл бу тууларда
Курандар багырышканча деп бодогом.
Куран ай... Кунукчыл мында —
Таныш тууларды танып болбодым.

Калын ла байлык аркалар ордына
Кызарып јангыс төнөштөр артыптыр.
Электрокирее ээлеген тууларда
Эликтин эски изи де артпайтыр.

Менин кийген кебимде
 Алтай кийим бир де јок.
 Шүүрин сүүр бу ла бажымда
 Шүлүзин бычкак бөрүк те јок.

...Је хирург мени кезерде,
 Ооруга мен билинбей калгам.
 Эдиреп, јүүлип, ол јерде,
 «Эне-ем!» — деп, алтайлап кыйгыргам.

«Адам менин адылчан» — деп,
 Ачынат эмди уулым...
 Мен билерим, кийнинде,
 Јүрүмнөң јүрүп мен калзам,

«Адам мени эмди ле
 Адылган болзо кайдар!» — деп,
 Ачу сананар уулым,
 А мен ыраак, ыраак болорым...

Кичү уулчагым мойныма отыргызып,
 Кырды өрө бүгүн базадым.
 Сары күс. Саң өрө базып,
 Јаан уулымның салымын сананадым.

Ол — студент. Өскө городто...
 Удабас ла кыырап кыш тўжер.
 Уулымда јылу өдүк јок,
 Удатпай, акыр, акча ийер...

Кичинек уулымды энези адылза,
 «Адам!» — деп алгырып, болушка кычырат.
 Качан чыбыкты мен алзам,
 Капшай ла энези ажыра јажынат.

Эрикчел-сысту ӧй болор,
 Энези, адазы јоголып калар.
 Јолдорго уулым јангыскан чыгар,
 Јолой јыгылза, кем тургузар?..

Јиргилјин кептӱ јиит болгом,
 Јӱрӱмде база кӧп лӧ јӱӱлгем.
 Оромдо, ороондо мен мондолгом,
 Онын да учун кӱч јӱргем.

Эрлӱ темиме эмди јеттим,
 Эбирдим, учтым бу јеримде,
 Тимирдим, ондодым, кӧпти билдим,
 Је тӱнгей ле кӱч јӱрӱм јӱрерге...

МЕНИҢ КАТКЫМ, КОКЫРЫМ

КЕБИС

(Бу фельстонның төзөлгөзине чын
болгон учурал салылган)

Кожо јаткан бу јонго
Коомой ады чыкпаган
Кочкорбай деп кайракан
Кош-Агашта јуртаган.

Колбоп салган ол чылап,
Коллективле нак болгон.
Узак өйгө качылап,
Ойгор кептү чотолгон.

Орус тилди казахтап
Ол јартайтан балдарга.
«Гитлер капут!»,
«Сталин гут!» — деп,
Бир кезикте «германдап»,
Билееркеп те турар улуска.

Билери көп бу күлүк
Билдиртпей көпти јажырган.
Ичиндеги каразы
Илеленип бир күн јарталган.

Пенсияга чыгарга
Белетенер ой келди.
Сырагай нак коллектив
Сый бедреп жүгүрди.

Керсү кептү Кочкорбай
Кенете мында ачылды.
Коллективте тоомјызы
Калганчы күнде јоголды!..

Онон улам коллектив
Оп-соп түш калды.
Јап-јакшынак ол бойы
Јаргылажар ой јетти.

Бу канайткан, не болгон?
Бурузын кайдаг табатан?..
Орт болбогон өзөккө
Орттин јыды јайылган...

Төргүн јурттан ол ала
Төс аймакка јетире,
Төс аймактан өдөлө,
Төс городко јетире
Түймеен канай көпчиген,
Түгенбей түрген көлчиген!

— Кем бурулу? — ол дезем,
«Кебис, эмей!» — дешкилейт.
Керектин аайын кемјизем,
— Келишпес керек — дешкилейт...

Кочкорбай пенсия барарда,
Качажып кебис јок болгон.
Коллектив сервис табарда,
Кочкорбай онон мойногон.

— Кебис меге керек! — деп,
Кедейе јада ол берген.
Ўредүчилерге үкүстеп,
Ўн де бербей мееркеген:

— Јууда-чакта турушкам,
Јутпаларла урушкам.
Келе-келе канайткам,
Кебиске канай турбайтам?

— Кайран бистинг Кочкорбай,
Калак-кокый, уйалаар,
Кебис учун јуулашпай,
Кеен јүрүмди корыдаар. —

Качылар јартап айдарда,
Кочкорбай чат ла ондобойт.
Кебисле кожо аймыйла,
Кејири мынайып кырландайт:

— Аймак кебис бербезе,
Ананг өрө једерим!
Анда неме болбозо,
Атанып Москва кедерим!..

Кебис керек — ол ло! —
Кедейе түжет Кочкорбай, —
Тооп билбес бу јонло
Тартыжарым, ой-бай-ай!

Баш ла болзын, ой-бай-ай,
Парторг өрө тур чыкпай:
— Тоомјынды түжүрбей,
Токто, нөкөр Кочкорбай!
Јуучыл болгон, билерис.
Је јуурмажынды билбедис!..

Кочкорбай оны укпаган,
«Ковер бер!» — деп кыйгырган.
Секретарьды укпаста,
Серикпаев бут башта:

— Јеректыр болуп мен јадым,
Јерлеш-досым, јартайдым:
Сен, Кочкорбай, ук бисти,
Сервис сыйлап турубыс!
Хрусталь ол кебисти
Солыыр деп бодойдыс.

— Кебис керек! — дейле,
Келип түшкен Кочкорбай, —
Нени эдерим шилле,
Некежерим токтобой!..

— Кудай ла де, Кочкорбай,
Хрусталь — эмди јаан баада! —
Серикпаев тудунбай,
Секирип турат бу мында...

— Кандый уят бу — деп,
Каскен Кадырович тур чыкты, —
Мен слерди мындый деп
Билбегем! — деп кайкады. —
Кандый сыйды берерин
Коллектив билер ол јанду.
Коллективти тоорын
Ундыганаар уятту!..

Кочкорбай оны туй чапты,
Колы сырас эт калды:
— Ковер — кебис таппаган
Коллектив бойы уйалзын!..

Сырга Маймановна тур чыкты.
Сырагай кайкап каткырды:

— Ба-таазын ла ба-таазын,
Баш ла болгой, жайлазын!
Сыйлап берген ол атты
Цыган да кижн талдабас!
Беш жүс баалу сервисти
Бербезеес те, ой, табыс!...

Кочкорбайыс кородойт,
Коллективти корондойт:

— Серенкече чөөчөйлү
Сервизин беди — керек жок!
Коллектив бистин тоомжулу,
Ковер таппас арга жок —

Ыкчап, айдып турала,
Ыйлап ийди Кочкорбай.
Семис жарды селендеп,
Сергибей баады, куда-май.

Көстин жажын көл төгөт,
Көни бустап көгөрөт:

— Кызым качар удабас.
Кебис керек! — деп жайнайт, —
Ол сербизеер чыдашпас,
Оодылып калар — деп жартайт.

Өксөп-сыктап божойло,
Өрө бажын көдүрди.
Өлүми жууктап келгендий,
Өөш тартынып айдынды:

— Нина Ивановнага кебис!..
Нени эткен ол?!.

Нарым Наковичке кебис!
Начальник пе ол?!.

А меге дезе сервис...
Мындый шырка сенбес,
Сый деп мыны кем айдар?
Мыны канай сананар?..

Ўредүчи коллектив
Ўни јоктый тым турат.
«Кебис, ковер» дешкилеп,
Кенете кериш башталат:

— Серикпаевке — кебис!
Сенсебаевке — кебис!
Коткеновко — кебис!
А Кочкорбайга — сер-бис...

Кочкорбайдын түймеени
Кош-Агашты колдомдойт.
Кош-Агашта түгенбей,
Горныйда эм ойлойт...

* * *

Фельетоннын учуры:
Сыйдын болзо учуры —
Сыйра тартар јөөжө эмес.
Ундылбайтан учуры —
Улустаң арткан ол кереес.

ЖАМАНЫМДЫ, КЫСТАР, ТАШТАГАР

**Областың орто үредүлү на-
циональный школында озогыда
кожо үренген кыстарга**

Төртөн беш жашту бийиктен
Төлүүм болгой бу үлгер...
Канайдар, бүгүн слерден
Сурап турум, көөркийлер,
Жаманымды таштагар,
Жаба үренген ол кыстар!..

Кожо үренген бир кыска
Кош-Агашта жолыккам.
Туштажатан ой кыска,
Же тура тужуп, тындагам:
— Кандый карып калганаар! —
Кайкап келин уткыды.
Карууны не деп жандыар?..
Каруу бербей, тым турдым.

Жанымда келин каткырды,
Жаш жылдарым ойгонды!
— Баштак ла база болгоноор,
Бажымның чачын жулганаар! .

Чып ла чын, кыс тушта
Чачын оның мен жулгам.
База ла ол жылдарда
Бажына чаазын буулагам,
Баштактанып турала;
— Бажында жылан! — деп кыйгыргам.

...Арчуулының алдында
Агарган кылдар изи бар.

— Бойың да карып сен калган,
Бодонбой мени кайкаган!
Азыйгы јаш јылдарды
Алдырар кандый арга бар?!
Јаманымды, калак, таштагар,
Јаба ўренген јаш кыстар!

...Ундылып калган ўйимле
Улаган ажып туштадым.
Таныбай ўдўп јадала,
Таныш кысты таныдым.
— Ўредўчи эмди бол јадым,
Ўлгерин балдарга айдадым, —
Кучагында чанкыр тетрат,
Куучындап, айдып ол турат,
— Сенин балдарың канчу? — деп,
Соныркап менен ол угат.
— Ўч ле уул, ас! — деп,
Ўжўркек ўнле каткырат,
— Балдарым менин сегис! — дийт,
— Барып кўр — деп кычырат.
Онон јымжак ўшкўрет,
Ойто ло эске алынат:
— Баштак ла база сен болгон,
«Бежимди» «экиге» тўзеткен...
Байла, эмди тўзелген,
Барып, бисти айылдазан...

Канайдар база, баш болзын,
Кыш јастарла солынзын.
Јўрўминде «экилер» кўп болзо,
Јўргеери «бешке» кубулзын!..
Јаманымды, калак, таштагар,
Јаба ўренген јаш кыстар!..

Оңдой аймак ичинде
Озочылдар јуунында

Уй саачыга туштагам...
Узак-узак жылдарда,
Ундылбайт, кожо үренгем.

Төжинде «Алтын жылдысту»,
Төп чырайы жап-жараш.
Омок, түрген базытту,
Озогы бойы — жап ла жаш!
— Кандый капшай карыган! —
Кайкап менен сураган, —
Үлгерден кижы карыыр ба?! —
Үнинде кайкал тымыган.

Сананып турала, бу келин
Саң ла башка каткырган:
— Баштагың учун, байла, сен
Поэт ле бойың арт калган,
Башка жамы албаган,
Бийиктеп өрө чыкпаган,
Бистин жолго баспаган...
Акыр, санаага кирет пе?..
Ак көптөмди көөлөгөн,
Аркама айу жураган?!..

Канайып оны ундыйтам?!
Ундыбазым мен чынды.
Je карууны канай беретем,
Канай жеңер салымды?!.

Уйлар мен саабадым,
Узанып темир сокподым.
Баштагымды канайдар —
Поэт ле бойым арт калдым...
Жаманымды, калак, таштагар,
Жаба үренген бу кыстар!..

Байа бистин городто
База ла бирүзи јолыкты:
— Кандый карып калганаар! —
Канайдар, база ла кайкады.

Түлкү бычкак бөрүктү,
Түрүлген узун чачакту.
— Кайдан келдин? — дееримде,
— Каргысту деп јеримненг...
— Кайда иштеп эм јадын?
— Клубта эмей мен база!
— Озогы бойың от-јалкын?
— Ой, бойың да су-салкын! —

Јажыт келин каткырды,
Јаш јылдарды ойгосты:
— Баштак ла база сен болгон,
Будыма талла сен соккон...

Јараш, толу буттарыңды
Јылдар ээчий көр калдым.
«Јасла уткып турум!» — деп,
Кыл јодозын кызыткам.
Аргалу болзо эмди ле
Алдыга јыгыла берерим.
Бу ла бого будыңнан
Окшоп то, көөркий, ийерим!..

...Јалакайаарды билбеген учун,
Јаражаарды сеспеген учун,
Јаманымды таштагар,
Јаба үренген ол кыстар!..

Кайда кайран бистин јас?
Күр-көгүсте өскө сяс!

1978—1982 јј.

ЈАНҢЫ ЫЛДА ЈАНҢЫС ЈЕРДИҢ УЛУЗЫНА АЙТКАН СӨС

**Улаган аймакта «Советский
Алтай» совхозтын директоры
А. В. Санаага**

«Советский Алтай» совхозты
Санаа-баатыр башкарат.
Јаркынду магы Союзда
Јаңылгалу баш алат.

Јаңырган јаңы бешјылдык
Јалбышту ишле јарызын.
Төп санаалу Санаанын
Төжинде чолмон чагылзын!

**Көстинг эмчизине, Ленинниң
орденин тагынган Т. А. Каташка**

Көзи јокко көс бердигер,
Күни јокко күн болдыгар,
Тамара Андреевна Каташ,
Талдап алган ижигер јараш!

Алтын колыгар артабазын,
Алкышту күүнигер агару болзын,
Тамара Андреевна Каташ,
Јажагар Слер јаан јаш!

**Кан-Оозы аймакта Кырлыктагы
совхозтын койчызы Урматов Карага**

Учурлу жүрүм жүр койгон,
Уур јолдор өт койгон
Урматовты уткыйдым,
Уткалу сөстөр айдадым:

Јаңы јылыс јаңырды,
Јабыс болзын боочыгар.
Јарышта јенген Јелмекти
Јаба једип алыгар!

**Областной драмтеатрдын директоры
Ф. Л. Таушкановко**

Јаңы, јакшы пьесалар
Јаңы јылда јайалзын.
Артисттер ле поэттер
Антыгарлу нак јатсын!

Айланган јылда театрыс
Алтай јонды сүүндирзин.
Таушканов наҗыбыс
Тоомҗылу эр болзын!..

**Кош-Агаш аймакта «Кызыл-Мааны»
колхозтын ат-нерелү койчызы
И. Т. Саблаковко**

Саблаковтын айтканын
Сананып бачым таппазын.
Бешјылдыкта ажужын
Белен ажып болбозын.

Карлу, бийик Кош-Агаш
Качан да буудак болбозын.
Јүрегеер күчтү, эм де јаш,
Јүрүмди јенүлер јарытсын!

**Горно-Алтайскта кийим көктөөр
фабриканын партбюрозынын качызы
С. Е. Полетаевага**

От-жалбышту сыйныбыс
Омок, седең, сүүнчилү.
Ишмекчи-жоннын ортодо
Ижи онын тоомжулу.

Жараш, жакшы кийимдер
Жаңы жылда көп болзын.
Партийный иште башкару
Бешжылдыкта тынгузын!

**Кийим садар магазиндердин
садучыларына күүнзеп айткан сөс**

Садуга келген жөөжөни
Сандырабай, ачык садыгар.
Государство берген жөөжөни
Койноорго талдап сукпагар.

Жаңы жылда жаңы күүн
Жаңыртып көксөөргө ол тийзин.
Тере тонды, джинсыны
Тегин де улус тең кийзин!

**Алтай тилдин ле литературанын
үредүчилерине айткан алкыш**

Алтай, төрөл тилибис
Артабас деп бұт жадым.
Же жылдар өдүп келеле,
Жартын бүгүн айдадым:

Алтайлап слердин айтканаар
Арчындый ару өң алзын.
Өзүп јаткан үйенин
Өзөк-буурын өт калзын!

**Бойымнын үйемнинг поэттерине
айткан сөс**

«Телекейле јыл өдөт»*
Тымый түжүп, тындайлык.
Өзөгис кызыйт, өртөлөт,
Өчпөй, күйүп јарыйлык.

Калыгыс учун сөс айдар
Каруубыс бар — табалык.
«Телекейле јыл өдөт» —
Тенегисти таштайлык!

* «Телекейле јыл өдөт» — Л. Қокышевтин јол-
дыгы

БАЖАЛЫКТАР

Улгердин абы 5

СҮҮШТИҢ КАЙКАЛ-КУЧКАЖЫ

Сүүштин кайкал-кучкажы	7
Баштапкы сүүш керегинде сыгыт	8
Бай тыттын жанында	10
«Бадыш кырдын бажында...»	11
«Эй, көөркий тул келин...»	12
Сен чамча көктөгөн	14
«Эмди ле 18 жашту болзом...»	15
«Жок, жаңы ла мен сестим...»	16
Мен кеендикти бедрейдим	17
Алтай тилге кепке базылбай анайда ла артып калган үлгер	18
Эки эжик	19
Шајын аяк	21
«Оромдордын кыймырты...»	—
«Ой, көөркийим, эжим...»	22
Сүүш	23
Түндеги куулардын учурын угалык	—
«Јас катап ла менин алдыма...»	24
Јажыл көстөр	25
«Энегнин колдорына көр, уулым...»	26
Кеендик элес	27
Келин бичик кычырат	29
Учкашканыс бир атка	30
Аттарлу бараткан алтай кыстарга	32
Туулар ла чөлдөрдүн келини	34
Мени сүүбеген келинге	35
Мени сүүген келинге	36
Көөркийим, көөркийим, кару келин	38
Бир катап Москвадаг телефон ажыра энемле куучындашканым керегинде оройтып бичиген үлгер	39
Эненин жүреги керегинде эрикчелдин ле сүүштин јирме кожонгы	41
Сабарлар	52
Зульфиянын самаразына каруу	53
Сен жүре берген	55
«Сенин чөлдөрин канаттар алдында...»	56
Бир сүүш керегинде үч кожон	57
«Эре-Чуйдын апагаш тажын...»	59
Сенин көстөрин (кожон)	60
Кўски јалбрактар (кожон)	—
Энелердин байрамы	61
Балдар корыйтан кўн	63
Көк-тамандар	64
Белокуриха деп суу керегинде кичинегеш чөрчөгөш	—
Апагаш таг	66
Орус келиннин каткызы	67
Сакури чечектегенде	68
Јопон кыстыг кожонгы	69
Вашкортстан кыстары	—

Сагыскандар	70
Карагыс сүүген Иванды	71
«Айга көрөт агын суу...»	73
Быйаным жетсин сеге, жас	—

КУУЧЫНДАЖЫП КӨРӨЛҮ, НАЖЫЛАР

Жазаган јаш	75
Алтай тилге мен канайып үренгеним керегинде	76
Үлгер	77
Орус тилге мен канайып үренгеним керегинде үлгер	80
Куучындажып көрөли, нөкөр	83
Бүлүттөр	84
Адамның түндеги келгени	—
Бойымнаң бойым бийик болорго	85
«Агын суу азийгы ла бойы...»	86
Кабайда уулчагым	87
Нацияң кем?	88
Кыштың темдеги	—
Көбөрөгөнн ле көрө түжеерге ченешкени	92
Алтай литература төзөйдис	—
«Эртен тура. Нөкөрлөрүм келди...»	93
Алтай поэттер	—
Кечеги күнниң кижизи	94
Кечеги јуунның кийинде	95
Поэт Кайсын Кулиевке јолдоң ийген баштапкы самара	96
Түндүк Кавказтан Туулу Алтайга јанып келер күн	98
поэт Кайсын Кулиевке аткарган экинчи самара	99
Поэт Кайсын Кулиевтиң Чегем өзөктөг меге ийген	100
«Өлгөн лө таш» деп јуунтызының кадарына үчин-	—
чи самараның ордына бичиген үлгер	101
Түндеги айдың жаркынына көрөдим	102
«Јаантайын ла сүүнүп...»	103
Јаантайын көгөрөр тегери көзи	104
Өлгөн чабыш	105
Адарулар	106
Тууларыма эриктим	107
Аэропортто болгон учурал	108
Алтай тууларла барып јатсаң	109
«Бажым уурлайт дейдиң бе?...»	110
Кезик арада бштүлер	111
Үч орус кайыңның јанында	112
Үлүш күски узун түн	113
Бир ле күн мен	114
«Кижикликтин көп сабазыла кожо...»	115
Темир чакта јуртаган кижиниң түжи	116
«Қачан да болзо, јылдыс кайкал!...»	117
Кулдық канду улуска айткан сөс	118
«Јытчы, сескир ийт чилеп...»	119
Јылкычы Јажнайдың Ак-Боро деп адына айдынган	120
сөзи	121
Јылкычы Јажнайдың кой сойор алдында айдынган	122
сөзи	123
Ботогозы өлгөн төб	124
«Кенете ле — «күрс» — «күс»!...»	125
«Эңирги бозом алдында...»	126
Мениң јуртым	127

Хирургка кестиртер алдында бойыма айдыңған	
кереес сөс	129
«Қандый јакшы канчын болоры!..»	130
«Јайгы таг — јажыл күүк...»	131
«Бир катап ой келер»	—
Оору улус	132
Кўски одуда	134
Уйгаштырылбаган «ак» ўлгерлер	—
Кижининг балазы	139
Јўрек сызы экчеликтер	140

МЕНИН КАТҚЫМ ЛА ҚОҚЫРЫМ

Кебис (фельстон)	144
Јаманымды, кыстар, таштагар	150
Јаңы јылда жаңыс јердинг ұлузына айткан сөс	154

Укачин Борис Укачинович

ЧУДО-ПТИЦА ЛЮБВИ

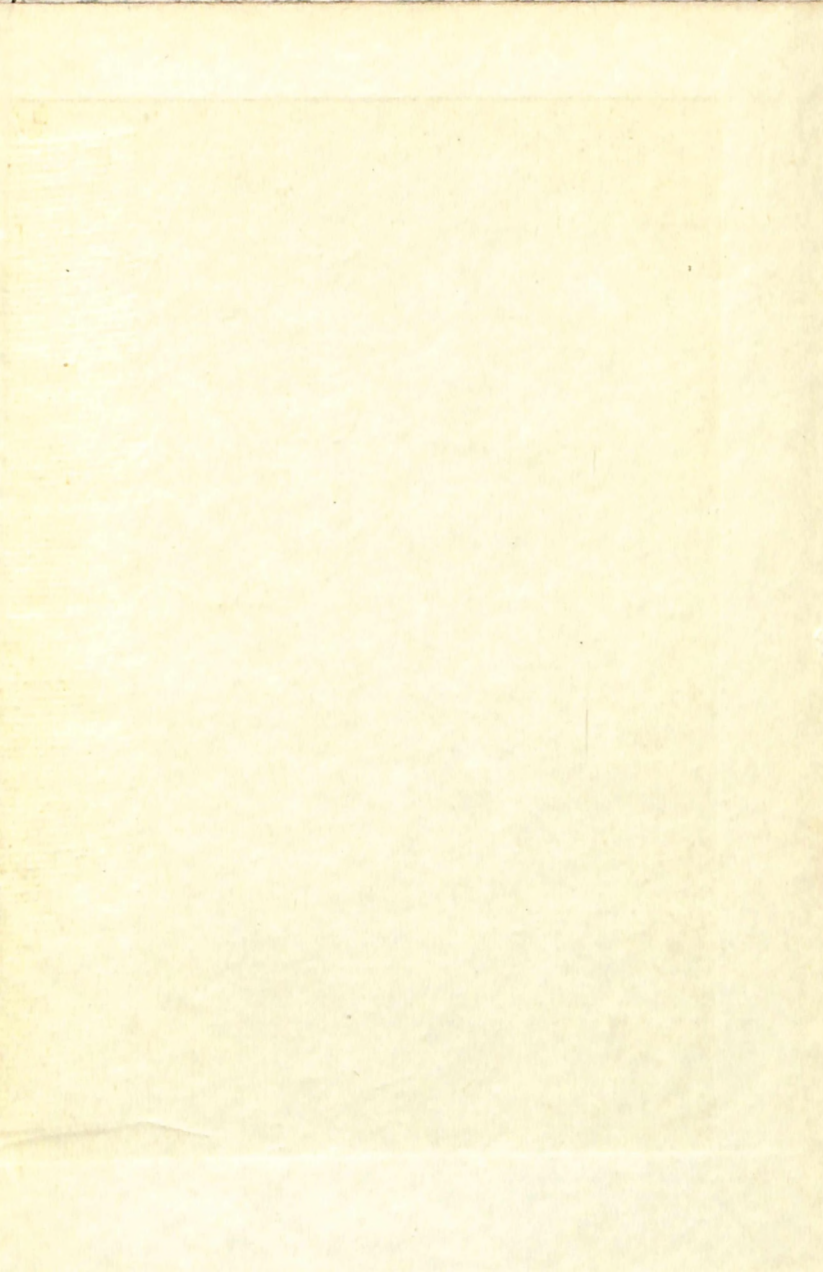
С т и х и

На алтайском языке

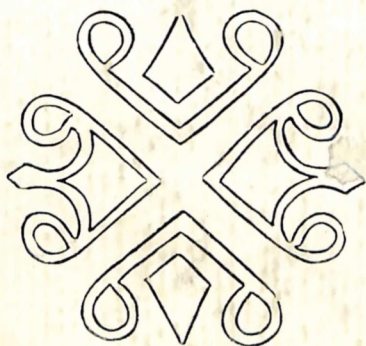
Рецензент Б. Ч. Телесов. Редактор В. Т. Самык. Художник В. Д. Запрудаев. Ответственный за выпуск З. Ш. Шингина. Художественный редактор В. И. Ортоноева. Технический редактор М. Г. Шелепова. Корректор С. С. Горбоков.

Сдано в набор 05. 04. 83. Подписано к печати 02. 06. 83. АН 11616. Формат 70х90 1/32. Бумага тип. № 1. Гарнитура журнальная рубленая. Высокая печать. Усл. п. л. 5,85. Уч.-изд. л. 6,26. Тираж 2000 экз. Заказ 1658. Цена 70 коп.

Горно-Алтайское отделение Алтайского книжного издательства, 659700, г. Горно-Алтайск, ул. Горно-Алтайская, 36. Горно-Алтайская типография, пр. Коммунистический, 27.

70 акча

Горно-Алтайск - 1983